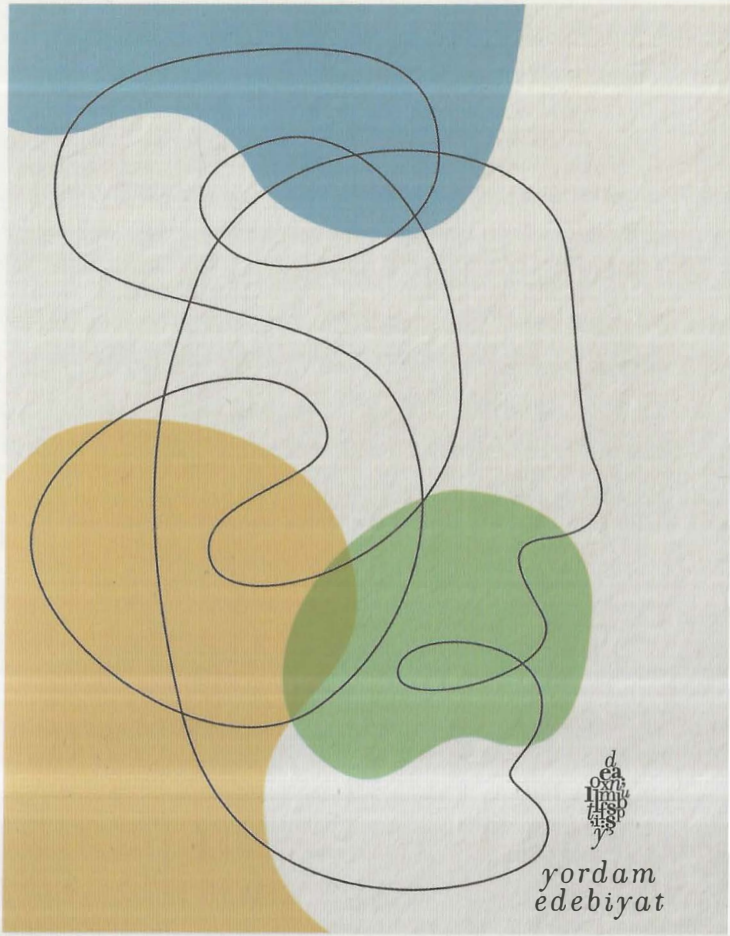
PORTRE | NİKOLAY GOGOL

PORTRE

NİKOLAY GOGOL

BİR SOLUKTA KLASİKLER

yordam edebiyat

Türkçesi: Hasan Âli Ediz

Hasan Âli Ediz (1904, Priboy, Sırbistan - 3 Temmuz 1972, İstanbul)

70'e yakın çeviriye imza atmış yetkin ve öncü çevirmenlerimizdendir.

Sırbistan'ın Priboy kasabasında doğdu ve on bir yaşına kadar orada yaşadı. Balkan Savaşı'ndan sonra, 1913 yılında, ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etti.

Telgrafçı olan babası 1914 yılında askere alınınca ailenin maddi durumu kötüleşti. Hasan Âli Ediz, gündüz okula devam etmek ve akşamları ekmek fırınında çalışmak durumunda kaldı. 1919'da İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında işgale karşı bildiri dağıtmaktan tutuklandı. 1921 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi. Maddi yetersizlik sebebiyle Askerî Tıp Akademisi'ne geçti. 1921 yılından 1930'lu yıllara kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde çalışma yürüttü, Merkez Komitesi ve Politbüro'ya seçildi. 1923 1 Mayıs'ında "komünist bildirileri dağıttığı" için tutuklandı. Nisan 1924'te ikinci kez tutuklandı ve Askerî Tıp Akademisi'nden atıldı. İki ay hapiste kaldı. 1925'te Sovyetler Birliği'ne gitti. Gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Orada kaldığı beş yıl içinde bir yandan siyasal faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da tıp eğitimine devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra, 1930-1935 yılları arasında hapis yattı.

Sonraki yıllarda kendini tümüyle yazarlığa ve çevirmenliğe verdi. Devlet Kitapları Müdürlüğü'ne danışman olarak girdi ve buradan emekli oldu.

Hasan Âli Ediz'in asıl verimi çeviri alanındadır. Milli Eğitim Bakanlığı Dünya Klasikleri dizisinin gerçekleşmesine önemli katkısı oldu. Fransızca, Rusça ve Sırpça bilen Ediz, pek çok klasik ve çağdaş yapıtı Türkçeye kazandırdı.

Ölümünden sonra, Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS) tarafından Hasan Âli Ediz Çeviri Ödülü verilmeye başlandı. Ne var ki bu ödül, TYS'nin 12 Eylül Darbesi'nden sonra kapatılmasıyla kesintiye uğradı.

Suç ve Ceza (Dostoyevski); *Anna Karenina* (Tolstoy); *Seçme Hikâyeler-1* ve *Seçme Hikâyeler-2* (Çehov); *Babalar ve Çocuklar* ve *Duman* (Turgenyev); *Mayıs Gecesi* ve *Portre* (Gogol); *Dubrovski, Biyelkin Hikâyeleri* ve *Mısır Geceleri* (Puşkin); *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim* (Gorki), Yordam Edebiyat'ın yayımladığı ve yayımlayacağı Hasan Âli Ediz çevirilerinden bazılarıdır.

Hasan Âli Ediz'in Rusça aslından çevirdiği *Portre* (*Портрет*-Portret), ilk olarak 1938 yılında (*Mayıs Gecesi* ile birlikte, Remzi Kitabevi) yayımlanmıştır.

Yordam Edebiyat: 87 • Portre • Nikolay Gogol
ISBN 978-605-172-397-6 • *Türkçesi:* Hasan Âli Ediz
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Birinci Basım:* Ekim 2020
© Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: İnkılâp Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna / Bahçelievler - İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

BİR SOLUKTA KLASİKLER

NİKOLAY GOGOL

PORTRE

ÖYKÜ

TÜRKÇESİ
HASAN ÂLİ EDİZ

yordam
edebiyat

Gogol Üzerine

*Hasan Âli Ediz**

Gogol, orta halli bir derebeyi ailesinden geliyordu. Ailesinin kökleri ta Ukrayna Kazaklarına kadar dayanır.

Çocukluğu zayıf ve hastalıklı geçti. Küçük Gogol'de müzmin bir sıraca vardı, sürekli tedavi altında yaşadı.

Oldukça erken yaşta okuyup yazma öğrenen Gogol'ün özellikle şiir okumakta özel bir yeteneği vardı. Bütün çocukluğu "Dikanka dolayındaki çiftlik"te geçti. Gogol ailesinin bu çiftlikte sürdüğü, eski geleneklerle, dinsel törenlerle dolu derebeyce-ataerkil yaşam biçimi, çocuk Gogol'ün oluşum halindeki zekâ ve görüşleri üzerinde çok derin izler bıraktı. Doğduğu evdeki alçak tavanlı küçük ve karanlık odalar, hizmetçi daireleri, sık ağaçlı ve koyu gölgeli bahçeler, Ukrayna'nın halk şiirleri ve halk türküleri, ihtiyar kadınların IV. Katerina döneminden kalma öyküleriyle, o döneme ilişkin anıları hür Kazaklar hakkındaki konuşmalar, annesinin Mahkemei Kübra, günahkârların çekeceği cehennem azabı vesaire hakkında anlattığı bitmez tükenmez masallar, çocuk Gogol'ün düş kurma yeteneğini besleyen başlıca manevi besinler oldu.

Gerek Gogol'ün ailesi, gerekse Gogol ailesinin ilişkide bulunduğu öbür komşu aileler, toprak köleliği düzeni içinde

---

* Hasan Âli Ediz'in Gogol'le ilgili uzun bir inceleme yazısından "Bir Solukta Klasikler" dizimiz için kısaltılmıştır.

yaşıyordu. İşte Gogol'ün görüşlerini doğuran, onun dünyaya bakış açısını meydana getiren, bu maddi ve manevi ortamdır. Gogol'de, yaşamının sonlarına doğru meydana gelen değişiklikleri özellikle bu koşullarla açıklamak zorundayız.

Gogol'ün dingin ve herkesten uzak çiftlik yaşantısı, Gogol ailesinin, akrabaları olan Troşçinski'ye misafir gitmeleriyle temelinden değişti... Küçük Gogol, babasının evindeki ölü sessizlikle buradaki neşeli yaşayış arasındaki farkı görmemezlik edemezdi. Nitekim Gogol'ün hem mistik hem de şen ve alaycı bir nitelik taşıyan birçok eseri bu koşulların ürünüdür.

Kont Bezborodski'nin parasıyla açılan ve sonraları "Lise" ismini alan Nijni ortaokulu, Puşkin'in okuduğu Çarskoyeselo'daki okul gibi soylu çocuklarına özeldi. Gogol bu okula Troşçinski'nin yardımıyla bedava olarak, devlet hesabına kaydedildi. Okula girmek için bir eleme sınavından geçmek gerekiyordu. Gogol bu sınavı güçlükle verebildi. Sınavda en başarılı olduğu ders din dersi idi.

Gogol, okuldaki derslerden ancak resme merak sarmıştı. Resimdeki başarıları büyüktü. Genellikle Gogol'ün okuldan edindiği yararlar sınırlıydı: Biraz dil öğrenmiş, öğretmenlerinden birinin özel dikkati sonucunda kendisinde felsefeye bir sempati uyanmıştı. Gogol, okuldan çok okul dışındaki okumasından yarar gördü.

Gogol, büyük bir ilgiyle o zamanki edebiyat akımlarını izliyordu. Puşkin'i tapınırcasına severdi. O sıralarda bölüm bölüm çıkmakta olan Puşkin'in *Yevgeni Onegin* adlı manzum eserini çılgın bir sevinçle okudu. Gogol özellikle şiire çok düşkündü, ilk edebî yazılarını şiir halinde yazdı.

Gogol'ün sanatı daha okul sıralarında belirmeye başlamıştı. Mizahi yazılarda belirgin bir başarı gösteriyordu. Çeşitli arkadaşları hakkında yazdığı taşlamalar dikkate değer yazılardı.

Gogol okul sıralarında iken tiyatroya da büyük bir sempati duymaya başladı. Okulda, öğrencilerin hazırlayıp temsil ettiği piyeslerde Gogol hem aktör, hem rejisör hem de dekoratördü.

Gogol en sonunda 1828 yılı Haziran'ında Nijni ortaokulunu bitirdi. Aralık ayına kadar annesinin yanında, Vesilyevka'da kaldı. Sabırsızlıkla Petersburg'a gitme gününün yaklaşmasını beklemeye başladı.

Gogol, Petersburg'da derin bir düş kırıklığına uğradı. Kent, taşralı öğrenciyi soğuk karşıladı. Hayalinde "fikir ve sanat merkezi" olarak büyüttüğü Petersburg, bürokratik ve tuhaf yaşam biçimiyle Gogol'ü şaşırttı. Gogol'ün kendilerinden kaçtığı o taşralı, o basit insanlar, burada da adım başında karşısına çıkıyordu. Çiftlikteki rahat köşk yaşantısından sonra, Petersburg'un dördüncü kat odalarından birinde oturmak zorunda kalması Gogol'e pek acı geldi.

Gogol, 1829 yılında V. Alof takma adıyla "Hans Kühelgarten" adlı manzum bir hikâye yayınladı. Hikâyenin başında, sözde yayımcı tarafından yazılmış gibi gösterilen bir de önsöz vardı. Oysa bu önsöz de Gogol'ündü. Yayımcı bu önsözünde, bu manzum hikâyenin on sekiz yaşında bir gence ait olduğunu söylüyor ve bu genç yeteneği okuyuculara tanıtmaya aracı olmaktan "gurur" duyduğunu ekliyordu.

Manzum hikâyenin çıkışı Gogol'ün umduğu etkiyi yapmadı. Eleştirmenler buna şiddetle hücum etti. Bu durumdan cesareti kırılan Gogol piyasaya çıkardığı kitapları topladı.

1829 yılı 1 Kasım günü bakanlığın birinde otuz ruble aylıklı küçük bir iş buldu. Ne var ki, bu para ile geçinemedi. Daha bol kazançlı bir iş bulmak üzere, girişinden dört ay sonra bu işinden ayrıldı. Ancak 1830 yılı Nisan'ında yeni bir iş bulabildi. Bu yeni işinden ayda elli ruble almaya başladı. Kısa bir zaman sonra maaşı arttı.

Gogol bir yandan işine devam ederken öbür yandan da edebiyatla uğraşıyordu. Kitap eleştirileri, makaleler yazıyor, *Dikanka Dolayındaki Çiftlik Geceleri* için materyal topluyordu. 1830-31 yıllarında yayınladığı iki hikâye oldukça başarı kazandı.

Gogol 1831 yılı Mayıs'ında, Türkçemizde *Çiftlik Geceleri* adıyla tanınan Ukrayna yaşamına ait bir kısım hikâyelerini

hazırlamış bulunuyordu. *Mayıs Gecesi*'nde Ukrayna gecelerini, Ukrayna semasını, Ukrayna mehtabını anlatan Gogol, *Soroçin Fuarı*'nda güneşli "Küçük Rusya"yı, oradaki mutlu ve gönençli insanları betimlemektedir. Bütün *Çiftlik Geceleri*'nde göze batan en büyük özellik her şeyin, abartılı bir renk, bir ışık tufanı altında gösterilmesidir.

Gogol *Çiftlik Geceleri*'nden sonra art arda en güzel yazılarını yazmaya başladı. *Mirgorod* ve *Petersburg Hikâyeleri* (1834-1835) bu dönemin ürünleridir.

Mirgorod ve *Petersburg Hikâyeleri*, Gogol'ün edebî gelişiminde kararsızlığı anlatan bir dönemdir, bir dönüm noktasıdır. *Mirgorod*'da "Viy" gibi baştanbaşa fantastik bir ruh ile dopdolu bir hikâyenin yanında "Taras Bulba" gibi Kazakların tarihine ait bir uzun hikâye, âdeta gerçekçiliğin şaheseri sayılan "Eski Zaman Derebeyleri" gibi başka hikâyeler vardır. *Petersburg Hikâyeleri*'nin en ilginç ve en güzelleri: "Neva Caddesi", "Bir Delinin Hatıra Defteri", "Burun", "Portre", "Kaput [Palto]", "Kolyaska", "Roma"dır.

Gogol'ün "Kumarbazlar" ve "Evlenme" adlı komedileri de bu dönemin ürünüdür. Gogol yine bu sıralarda "Toprak ve İnsanlar" adı altında üç ciltlik büyük bir tarih kitabı yazmayı tasarladı. Ukrayna tarihi için malzeme toplamaya başladı.

Yalnız edebî etkinlik Gogol'ü doyurmuyordu. Bilime karşı da büyük bir merak duyuyordu. Üniversitede profesör olmak onun için bir ideal haline gelmişti. Sonunda 1834 yılında Petersburg Üniversitesi genel tarih profesörlüğüne atandı. Ama bütün iyi niyetine rağmen Gogol'de bir üniversite profesörü olmak için gereken bilimsel temel yoktu. Daha ilk dersinde bunu kendisi de fark etmişti. Profesörlükten ayrıldıktan sonra yeteneksizliği öne sürülerek aleyhinde bir sürü dedikodu yapıldı.

Gogol, 1834 yılında başladığı *Müfettiş (Revizör)* komedisini 1836 yılında bitirdi. Bunu büyük bir güçlükle tiyatroya kabul ettirmeyi başardı. Komedi ilk kez 1836 yılı 19 Nisan'ında

Petersburg'da oynandı ve büyük bir başarı kazandı. Ancak hükümet çevrelerinde kötü bir etki bıraktı. Yüksek memurlardan çoğu komedinin aleyhinde konuşmalarda bulundular. Hatta bizzat çar bile eseri beğenmediğini söyledi.

Oysa gerçekte *Müfettiş*, Gogol'ün *Ölü Canlar*'dan sonra en büyük, en gerçekçi eseridir. Çarlığın ve sağ basının Gogol'e bu şiddetli hücumları, yapıtın değeri hakkında en güzel kanıttır. Bütün bu hücumlardan ürken Gogol, Avrupa'ya gitmeye karar verdi.

Avrupa'da kaldığı sürece, hummalı bir şekilde *Ölü Canlar* eserini hazırladı. Puşkin'in ölüm haberini de (1837) Avrupa'da iken aldı. Bu haber ona pek dokundu. 1837 yılı Mart'ında Roma'dan Pletnev'e yazdığı bir mektubunda, Puşkin'in ölümü hakkında duygularını şöyle kaydediyordu:

"...Puşkin'in ölümüyle, benim için yaşamın bütün tadı kaçmış bulunuyor. Puşkin'in esiniyle yazmakta olduğum *Ölü Canlar*'ı artık yazamayacak haldeyim. Elime birkaç kez kalemi aldığım halde her seferinde kalem elimden düştü... Puşkin'in bu esere ne kadar sevineceğini düşünerek avunuyordum. Şimdi ise Puşkin'in övgüsünden yoksun kalacağım. Artık benim için bu eserin ne değeri var? Hatta yaşamın bile benim için hiçbir değeri kalmadı."

Buna rağmen Gogol kısa bir aradan sonra yine *Ölü Canlar* üzerinde çalışmaya başladı.

Gogol, *Ölü Canlar*'ın birinci cildini 1835 yılında yazmaya başladı; ancak yedi yıl sonra, yani 1843 yılında bitirdi. Eser o yıl basıldı. *Ölü Canlar*'ın çıkışı da *Müfettiş*'in çıkışı gibi Rusya ölçüsünde büyük yankı uyandırdı. Eserin leh ve aleyhinde birçok yazı yazıldı. O çağın en büyük eleştirmenlerinden Herzen *Ölü Canlar*'ı okur okumaz: "Bu eser bütün Rusya'yı sarstı!" hükmünü verdi. Yine o dönemin büyük eleştirmenlerinden Belinski: "Bu, sosyal bir eserdir; muazzam bir edebî eserdir!" fikrini ileri sürdü.

Gogol, daha küçüklüğünden beri sağlığı bozuk biriydi. Son zamanlarda ise sağlığı büsbütün bozulmuştu. Çevresinin ve aile-

sinin ona verdiği kötü terbiye, özellikle bu anlarda kendini kuvvetle göstermeye başladı. Büyük yazar, kendisinde bin bir hastalık olduğu kuruntusuna kapılıyor, bir doktordan öbür doktora koşuyordu. Hasta ve sakat bedeninin ruh hali de genel durumu ile birlikte gittikçe bozuluyor ve bu durum onu mistisizme sürüklüyordu. En büyük avuntuyu dinde ve dindarlıkta görmeye başladı. Durmadan dinsel kitaplar okuyordu.

Bütün bu gürültüler *Ölü Canlar*'ın ikinci cildinin hazırlanmasını da geciktirdi. Gogol, *Ölü Canlar*'ın ikinci cildini daha 1840 yılında yazmaya başlamış ve 1842 yılında bitirmişti. Ama bu arada geçirdiği derin bir ruhsal bunalım sırasında eserinin müsveddelerini yok etti. Kısa bir zaman sonra yeniden yazmaya başladı. Ne var ki istediği gibi çalışamıyor, olumlu bir iş çıkaramıyordu... Avrupa'da uzun süre kalışı onu Rus gerçeğinden ayırmıştı. Fikri malzemesini artırmak için tekrar Rusya'ya dönmek gereğini duydu.

Gogol bu sırada Matvey Konstantinovski adında gerici bir papazla tanıştı. Bu papaz Gogol üzerinde büyük bir nüfuz kazandı. Gogol, bu papazın etkisiyle hastalığına rağmen, bedensel perhize, oruçlara başladı. Bu arada (1849) *Ölü Canlar*'ın ikinci cildini bitirmiş bulunuyordu. Ama onu uzun süre yanında sakladı. 1852 yılı 10 Şubat'ında sansür edilmek üzere Metropolit Filaret'e göndermek istedi. Ama bu işe memur ettiği arkadaşı, bunu yapmaktan çekindi. Bunun üzerine Gogol kitabı yaktı. Hemen ertesi gün de yaptığı bu işten büyük bir pişmanlık duydu.

Ölü Canlar'ın ikinci cildi, yazarın ölümünden üç yıl sonra, yani 1855'te, Gogol'ün bir arkadaşında kalan müsveddelere dayanılarak yayımlandı. İkinci cildin 1889 yılında yapılan ikinci baskısı birincisinden daha iyi oldu. Gogol'ün, sonradan ele geçen bazı mektup ve belgelerine göre kitaba birçok not eklendi.

Gogol, 1852 yılı 21 Şubat'ında öldü.

PORTRE

I

SÇUKİN PAZARINDAKİ* tablo mağazasının önünde toplanan kalabalık gibisi hiçbir yerde görülmemiştir. Bu dükkân gerçekten de, en garip şeylerin bir koleksiyonuydu. Buradaki tabloların çoğu yağlıboyaydı; bunlar, üzerlerine koyu yeşil vernik sürülerek, koyu sarı yaldızlı çerçevelere konmuştu. Bembeyaz ağaçlarıyla kış, yangın ışıklarını andıran kıpkızıl bir akşam, şişkin kollarıyla ve çubuğuyla, insandan çok kolluk takmış hindiye benzeyen bir Flaman köylüsü gibi manzaralar, bu tabloların alışılmış konularını meydana getiriyordu. Buna, başında koyun derisinden bir papak bulunan Mirza Husrev'in** bir portresiyle, üç köşe şapkalı eğri burunlu birkaç general portresinden oluşan bazı gravürleri de eklemek gerekir. Bundan başka bu gibi dükkânların kapılarında genellikle büyük tabakalar halinde, deste deste, taş basması resimler de asılıdır.

Bunlardan birinde Prenses Miliktrisa Kirbityevna*** bir başkasında ise evlerine, kiliselerine, hatta dua etmekte olan elleri eldivenli iki Rus mujiğine ve kısmen de toprağına varıncaya kadar gelişigüzel kırmızı

---

* Petersburg'da ünlü bir pazar semti. *-çev.*

** 1829 yılında İran'da Rus büyükelçisi A. S. Griboyedov'un öldürülmesi üzerine, Rus hükümetinden özür dilemek için Rusya'ya yollanan İran prensi. *-çev.*

*** Bova Koroleviç adlı eski bir halk söylencesinin kahramanı. *-çev.*

boya sürülmüş Kudüs şehri vardı. Genellikle bu gibi eserlerin alıcısı az, buna karşılık seyircisi çoktur. Lokantadan efendisine yemek götürmekte olan sersem bir uşak, besbelli epey zamandır bunların önünde ağzı açık durmaktadır; efendisinin bugün çorbayı soğuk içeceği kuşkusuzdur. Kaputlu bir asker, iki çakı satan şu bitpazarı kabadayısı, Ohta pazarının* sandığı pabuç dolu bir satıcı kadını, yine burada herhalde epey zamandan beri durmaktadır.

Hepsi de kendisine göre bir hayranlık duyar. Mujikler genellikle parmaklarıyla gösterir, kabadayılar daha ciddi bakar, uşak çocuklar ve çıraklar gülüşür ve karikatürleri göstererek birbirleriyle alay ederler; sırtlarında tüylü ve kalın paltolar bulunan ihtiyar uşaklar ise sadece bir yerde dalga geçmiş olmak için bunlara bakar; satıcı kadınlara, genç Rus köylü karılarına gelince, bunlar da halkın ne konuştuğunu işitmek, neye baktığını görmek için, ellerinde olmayarak koşarlar.

Bu sırada oradan geçmekte olan genç ressam Çartkov da, elinde olmayarak, dükkânın önünde durdu. Sırtındaki eski paltosu, babayani elbisesi, bunun kendini tamamıyla mesleğine vermiş bir adam olduğunu ve gençler için her zaman gizemli bir çekiciliği olan şıklığa harcayacak kadar vakti olmadığını gösteriyordu. Genç ressam dükkânın önünde durdu; ilkin bu acayip tablolara için için güldü. Sonra, elinde olmayarak, bu eserlerin kimin işine yarayabileceğini düşünmeye başladı. Rus halkının Yeruslar Lazareviç'i,** Oburlar ile

---

* Petersburg'un Ohta semtinde kurulan bitpazarı. *-çev.*

** Rus mitolojisinde güç, kudret, gençlik ve zenginlik simgesi prens. *-çev.*

Ayyaşlar"ı,* Fema ile Yerema'yı** seyretmesini hiç de tuhaf bulmadı; çünkü bu konular halkın kolayca anlayabileceği, erişebileceği şeylerdi. Ama şu kirli, alaca bulaca yağlıboya resimlerin alıcısı nerede? Oldukça yüksek bir sanat iddiasını taşıyan, ama sanat yerine bir zavallılık ifade eden bu Flaman köylüleri, bu kırmızı ve mavi manzaralar kimin işine yarar? Bunlar hiç de kendi kendine resim öğrenmiş bir çocuğun yaptığı resimler değildi. Böyle olsaydı, bütün duygusuzluk ve gülünçlüklerine rağmen, bu resimlerde hiç olmazsa azıcık canlılık izi görülürdü. Oysa burada sadece bir alıklık, yeri aşağı zanaatkârlık arasında olduğu halde akıl almaz bir biçimde güzel sanatlar içine giren güçsüzlük ve yeteneksizlik görünüyordu. Bu öyle bir yeteneksizlikti ki, kendi yeteneksizliğini algılayamadığı için, zanaatkârlığını getirip gerçek güzel sanat arasına sokmuştu. Hep aynı renk, hep aynı biçem; bir insandan çok kaba ve bayağı bir otomatın götürü işi yapan aynı alışkın eli!..

Ressam bu pis tabloların önünde epeyce durdu. Sonunda artık insanları tamamıyla hatırından çıkardı. Oysa bu arada, tüylü kalın bir palto giymiş bulunan ve geçen pazartesiden beri sakalını tıraş etmemiş olan ufak tefek, kıranta dükkân sahibi, hangi tablonun müşterinin hoşuna gittiğini, onun ne istediğini bilmeden, uzun uzadıya müşteriye bir şeyler anlatıyor, pazarlığa girişiyor, fiyat üzerinde anlaşmaya çalışıyordu: "Bu köylülerle şu manzara için bir beyazınızı*** alırım. Ama

---

* Eski Rus folklorunda başkaları adına yiyip içip semirenleri betimleyen resimler. *–çev.*

** Rus şairlerinden Kirilov'un yarattığı söylence kahramanları. *–çev.*

*** Yirmi rublelik banknot. *–çev.*

ne resim!.. Âdeta insanın gözünü alıyor. Bunlar daha şimdi müzayede salonundan geldi. Üzerlerindeki vernikler bile daha kurumamış. Ya da şu kış tablosu; onu alınız!.. On beş ruble! Sırf çerçevesi kimbilir ne kadar eder? Ama ne kış!"

Bu arada tüccar, herhalde kışın bütün güzelliğini göstermiş olmak için, tabloya hafif bir fiske vurdu:

"İkisini bir arada paketleyerek arkanızdan göndermemi emreder misiniz? Nerede oturuyorsunuz?.. Hey küçük!.. Şuradan bir sicim ver!"

Ressam, aceleci tüccarın ciddi olarak tabloları paketlemeye başladığını görünce kendini topladı:

"Dur azizim," dedi. "Bu kadar acele etme!.." Ama hiçbir şey almadan çıkıp gitmenin pek de iyi bir şey olmayacağını düşünerek:

"Dur bakalım; burada benim işime yarayacak bir şeyler olup olmadığına bir bakayım," diye ekledi. Eğilerek, pek de beğeneni çıkmadığı anlaşılan ve yerde yığılı duran, üzerleri tozlanmış, sararmış eski birtakım resimleri incelemeye koyuldu. Burada, bugün belki de dünyada soyları tükenmiş çok eski birtakım ailelerin portreleri, hiç bilinmeyen ve bezleri yırtılmış, çerçevelerindeki yaldızlar dökülmüş olan birtakım tasvirler, bir kelime ile her cins köhne süprüntü vardı.

Ama ressam içinden, belki de bir şeyler bulurum, diye düşünerek tabloları incelemeye devam etti. Bu çeşit adi tablolar satan dükkânlarda, ıskarta resimler arasında büyük ressamlara ait tablolara rastlandığını birçok sefer işitmişti.

Dükkân sahibi, ressamın işi buna döktüğünü görünce aceleciliğini bir yana bıraktı; ciddiyetini takına-

rak her zamanki gibi yeniden kapıda durdu. Bir eliyle dükkânı göstererek geleni geçeni çağırmaya başladı:

"Babalık, buraya!.. İşte tablolar!.. Giriniz, giriniz!.. Bunlar müzayede salonundan yeni geldi..."

Genellikle boşu boşuna, bir süre haykırdıktan ve kendi dükkânının karşısındaki komşusu paçavracıya bol bol laf attıktan sonra, sonunda dükkânında müşteri bulunduğunu hatırlayan tablo tüccarı, sırtını dışarıdaki halka çevirerek dükkâna girdi.

"Nasıl?" diye sordu. "Bir şeyler seçtiniz mi?"

Ressam ise epey zamandan beri –bir zamanlar çok güzel olduğu anlaşılan, şimdi ise bu güzellikten sadece birkaç iz taşıyan büyük bir çerçevenin içindeki– bir portrenin önünde hareketsiz olarak duruyordu. Bu, çok zayıf yüzlü, tunç renkli, elmacık kemikleri çıkık bir ihtiyar adam portresiydi. İhtiyarın yüz çizgileri, bir kasılma sırasında resmedilmiş gibiydi; bu çizgilerde, hiç de kuzey insanlarına ait olmayan bir enerji, bir şiddet okunuyordu. Bu çizgilere gün ortası sıcağının alevleri yansıyordu. İhtiyarın üzerinde Asyalıların giydiği harmaniye benzer geniş bir manto vardı. Portre oldukça hırpalanmıştı ve toz içindeydi. Ama buna rağmen ressam, üzerindeki tozları temizleyince, portrede bir ressamın yüksek sanatının izlerini gördü. Portre henüz bitmemişe benziyordu; ama bundaki insanı şaşırtan fırça kudreti hemen göze çarpıyordu.

Portrede her şeyden üstün, en olağanüstü yer gözlerdi: Ressam, fırçasının bütün kudretini, bütün ustalığını buraya vermiş gibiydi. Bu gözler, tuhaf canlılıklarıyla, âdeta portrenin bütün uyumunu bozarcasına portrenin içinden bakıyor, hep bakıyorlardı...

Ressam portreyi kapıya yaklaştırınca bu gözler daha canlı bakmaya başladı. Bunlar, hemen hemen aynı etkiyi halk üzerinde de yaptı. Ressamın arkasında durmakta olan bir kadın:

"Bakıyor, bakıyor!" diye haykırdı ve gerisin geri uzaklaştı.

Ressam, kendisinin de pek anlayamadığı, tatsız bir duygunun etkisi altında kaldı, resmi tekrar yere bıraktı.

Dükkân sahibi: "Portreyi neye almıyorsunuz?" dedi. "Alsanıza!"

Ressam, "Kaça?" diye sordu.

"Canım bunun için bir şey isteyecek değilim. Yetmiş beş kapik veriniz!"

"Hayır."

"Peki, siz ne veriyorsunuz?"

Ressam gitmeye davranarak:

"Yirmi kapik veriyorum," dedi.

"Amma da fiyat biçermişsiniz ha!.. Yirmi kapiğe yalnız bunun çerçevesini alamazsınız!.. Herhalde bunu yarın almak niyetindesiniz? Efendi, efendi dönün geriye!.. Hiç olmazsa on kapik daha veriniz! Alın, alın; yirmi kapik verin!.. Doğrusunu isterseniz, siftah etmek için veriyorum. İlk müşterim sizsiniz!.."

Dükkân sahibi bunları söyledikten sonra eliyle:

"Portre cabadan gitti!.." demek isteyen bir hareket yaptı...

Bu suretle Çartkov, tamamıyla rastlantı eseri bu eski portreyi satın almış oldu. Sonra da aklından şunları geçirdi: 'Bunu ne diye satın aldım? Sanki bu benim ne işime yarar?'

Ama artık yapacak hiçbir şey yoktu. Cebinden yirmi kapik çıkardı, mal sahibine verdi. Tabloyu koltuğunun altına alarak yollandı. Yolda giderken portre için verdiği yirmi kapiğin son parası olduğunu hatırladı, canı sıkıldı. Kederle karışık tuhaf bir kayıtsızlık aynı anda ruhunu sardı. İşleri kötü giden bir Rus duygusuyla:

'Hay Allah belasını versin!.. Bu dünyada yaşamak ne kötü!..' diye söylendi.

Her şeye karşı tam bir kayıtsızlık içinde hızlı adımlarla, âdeta alışkanlıkla, yoluna devam etti.

Gurubun kızıl renkleri göğün yarısında henüz duruyordu. Yüzleri guruba doğru dönük olan evler, hafifçe bu sıcak ışığa boyanmıştı. Bu arada aynı soğuk ve mavimtırak ışıkları da gittikçe güçleniyordu. Evlerin, sokaktan gelip geçenlerin yarı saydam ve hafif gölgeleri, uzun kuyruklar halinde toprağa vurmuştu.

Ressam hafif, belirsiz, saydam bir renkle kızarmış olan gökyüzüne yavaş yavaş bakmaya başladı. Aynı zamanda ağzından, 'Ne güzel bir renk uyumu!.. Hay Allah belasını versin, canım sıkılıyor,' sözleri döküldü.

Ressam, durmadan koltuğu altından kaymakta olan portreyi düzelterek adımlarını hızlandırdı. Ter içinde, yorulmuş bir halde Vasilyefski Ostrov'da on beşinci caddedeki evine geldi. Güçlükle ve dinlene dinlene, bulaşık sularıyla ıslanmış, kedi ve köpeklerin ayak izleriyle kirlenmiş merdivenlerden çıktı. Kapısını çaldı. Ama hiçbir cevap alamadı; demek ki evde kimse yoktu. Pencereye dayandı. Sonra, mavi bir gömlek giymiş can yoldaşının –modelinin, boyalarını temizleyeninin, ayakkabılarıyla kirlettiği tahtaları sileninin– ayak sesleri duyuluncaya kadar sabırla beklemeye başladı.

Gelen delikanlının adı Nikita idi. Bey evde olmadığı zamanlar bütün vaktini sokak kapısının önünde geçirirdi. Nikita, anahtarını, karanlıktan iyi seçilmeyen kilidin deliğine uydurmak için bir hayli uğraştı. Sonunda kapı açıldı. Çartkov –kendileri hiç farkında olmadıkları halde ressam evlerinde hep böyle olan– buz gibi koridoruna girdi. Paltosunu Nikita'ya vermeden atölyesine geçti. Burası, kare biçiminde, büyük, ama alçak tavanlı, pencereleri buz tutmuş bir odaydı. Odada resimle ilgili her cins eski püskü; alçıdan el parçaları, çerçeveler, gerilmiş bezler, başlanmış ve bitmemiş eskizler, sandalyelere asılmış birtakım örtüler vardı.

Ressam çok yorulmuştu. Paltosunu çıkardı. Getirdiği portreyi gelişigüzel iki küçük resim muşambasının arasına koydu. Kendini dar bir kanepenin üzerine attı. Kanepenin deriden olduğunu ileri sürmek mümkün değildi. Çünkü deriyi tutturmak için çakılan küçük çiviler, çoktandır deriden ayrılmıştı. Deri de çoktandır, kendi kendine çivisiz duruyordu. Nikita bunun altına kirli çoraplar, kirli gömlekler, tek kelime ile söylenirse kirli çamaşırları doldururdu.

Ressam bu dar kanepenin üzerinde oturmak ve uzanmak ne kadar kabilse o kadar dinlendikten sonra, bir mum istedi.

Nikita, "Mum yok," dedi.

"Nasıl yok?"

"Zaten dün de yoktu."

Ressam, dün akşam da mum olmadığını hatırladı, sustu. Giysilerini Nikita'nın çıkarmasına izin verdi ve iyice eskimiş olan robdöşambrını giydi.

Nikita, "Ha sahi, ev sahibi geldi," diye söylendi. Ressam elini sallayarak, "Herhalde para istemeye gelmiştir... Biliyorum," dedi.

Nikita, "Evet," dedi. "Ama yalnız değildi."

"Yanında kim vardı?"

"Bilmiyorum kim vardı... Galiba bir polis komiseri."

"Polis komiserinin ne işi varmış?"

"Ne işi olduğunu bilmiyorum. Ev sahibi kiranın verilmediğinden söz etti."

"Peki bundan ne çıkar?"

"Ne çıkacağını bilmem. Ev sahibi, kirayı vermeyecekse evden çıksın diyor. Yarın ikisi de yine gelecekleri söylediler."

Çartkov melankolik bir kayıtsızlıkla, "Varsın gelsinler," dedi ve bütün benliğini derin bir üzüntü kapladı.

Genç Çartkov, geleceği parlak, yetenekli bir ressamdı.

Fırçasının gözlemci ve inceleyici kesilerek, ani atılımlarla onu doğaya yaklaştıran, nöbeti andırır bazı dakikaları oluyordu.

Profesörü ona birçok sefer, "Sen yetenekli bir ressamsın," demişti. "Bu yeteneğini ziyan edersen günah olur. Ne var ki, sen sabırsızsın, gelgeç gönüllüsün! Bir şey hoşuna gitti mi ya da seni çekti mi hemen atılır, ötekini savsaklarsın!.. Onlara artık bakmak bile istemezsin! Dikkat et, gelgeç bir ressam, bir moda ressamı olmamaya çalış!.. Sendeki boyalar daha şimdiden kulak tırmalayıcı bir şekilde haykırmaya başladı. Resimlerin kesin değil, hatta onlara zayıf bile denilebilir... Çizgiler görünmüyor. Sen moda olan birtakım ışıkların, ilk

bakışta göze çarpan şeylerin peşinde koşmaya başladın! Dikkat et, yabancıları taklide başlıyorsun! Kendini koru! Eğlence âlemi seni kendine çekmeye başladı: Bazen boynunda ipekli mendiller, başında parlak ve şık şapkalar görüyorum. Bunlar çekici ve aldatıcı şeylerdir. Sonra para karşılığı, moda olan bazı tablolar, portreler yapmaya kalkarsın! Ama bu gibi şeyler yeteneklerini geliştirmez, mahveder. Sabırlı ol! Her iş üzerinde düşün! Züppeliği bırak. Bırak başkaları para kazansın. Sende olan şeyler sende kalsın!"

Profesör kısmen haklıydı. Sanatçımız, bazen gerçekten de, şıklık taslamak, hovardalık etmek, yani gençliğini göstermek arzusuna kapılırdı.

Bununla birlikte her seferinde kendini tutmasını bilirdi. Bazen, fırçasına sarıldığı zaman her şeyi unutur, ancak yarıda kalmış güzel bir düşten uyanır gibi, ondan ayrılırdı. Zevki, göze çarpacak bir biçimde gelişiyordu.

Gerçi henüz Raphael'in bütün derinliğini anlamamakla birlikte, yine de Guido'nun hızlı ve geniş fırçasının çekiciliğine kapılıyor, Titien'in portreleri önünde de duruyor, Flamanların karşısında hayranlık duyuyordu.

Eski tabloları örten giz perdesi onun için henüz tamamıyla kalkmadığı halde yine bir şeyler anlar gibi oluyor, içinden gelen bir duygu ile kendisine eski ustaların erişilmez bir yükseklikte yüzdüğünü söyleyen hocasıyla hiç de aynı fikirde bulunmuyordu. Hatta 19. yüzyılın bazı alanlarda hissedilecek derecede onları geçtiğini, şimdi doğanın, âdeta eskisinden daha canlı, daha parlak, aslına daha uygun taklit edildiğini bile hissediyordu. Kısaca o bu konuda, ufak bazı şeyler elde

eden ve bunu mağrur benliklerinde duyan gençler gibi düşünüyordu. Bazen, oradan gelip geçen bir Fransız veya Alman ressamın, hiç de resim yeteneği olmadığı halde, yalnız alışkın bir hareketle, fırçasının cüretiyle, boyasının parlaklığıyla çevrede büyük bir gürültü kopardığını ve çok para kazandığını gördüğü zaman canı sıkılırdı.

Bu düşünce, yemesini içmesini unutacak kadar kendini işine verdiği zamanlar değil, şiddetli bir geçim sıkıntısı içinde bulunduğu zamanlar, boyasını, fırçasını satın alacak parası olmadığı zamanlar, sırnaşık ev sahibinin kirayı istemek için kendisini günde on sefer rahatsız ettiği zamanlar aklına gelirdi. Bu anlarda onun aç imgeleminde zengin ressamın bahtı, gıpta ile canlanırdı. Yine bu anlarda onun kafasında, çoğu zaman her Rus'un kafasında doğan bir düşünce doğardı: Her şeyi fırlatıp atmak, avunmak için gidip içmek ve eğlenmek.

Şimdi de, hemen hemen buna benzer bir ruh durumu içindeydi.

Can sıkıntısıyla:

'Evet! Sabret, sabret!' diye söylendi. 'Nihayet sabrın da bir sınırı vardır. Sabret! Ama yarın hangi para ile öğle yemeğini yiyeceğim? Kimse bana borç para vermez! Bütün resim ve tablolarımı satılığa çıkarsam bunların topuna yirmi kapikten fazla verecek adam bulunmaz! Hiç kuşku yok ki bunlar yararlı şeylerdir; ben bunu biliyorum. Bunların hiçbirisi boşa gitmedi. Ben bunların her birinden bazı şeyler öğrendim. Ama neye yarar? Etütler, denemeler! Bunlar hiçbir zaman etüt ve deneme olmaktan ileri geçemeyecek. Hem adımı tanımadan bunları kim satın alır?

Sonra benim yaptığım eski çağ heykellerinin kopyaları, atölyede modele göre yapılmış resimler, benim henüz bitmemiş Psyche'nin* aşkı ya da odamın manzarası veya bugünkü moda ressamlarından herhangi birinin portresinden daha iyi olmasına rağmen, benim Nikita'nın portresi, kimin ne işine yarar? Ne olacak sanki? Öteki ressamlar gibi para kazanmak olanağı varken ne diye zahmet çekiyorum, bir öğrenci gibi ne diye alfabe üzerinde duruyorum?'

Ressam bu sözleri söyledikten sonra birdenbire titredi, sarardı. Yere bırakılmış olan tablodan fırlamak istercesine kasılmış bir yüz ona bakıyordu. İki korkunç göz âdeta onu yemeye hazırlanır gibi kendisine dikilmişti. Portrenin dudaklarında tehdit edici bir "Sus!" emri okunuyordu.

Bu manzaradan ürken ressam bağırmak, gamsız horultusuyla koridoru inleten Nikita'yı uyandırmak istedi. Ama birdenbire bundan vazgeçti, gülmeye başladı. Korkusu bir anda dağılmıştı. Bu, ressamın bugün satın aldığı ve tamamıyla unuttuğu portre idi. Odaya vuran ay ışığı bu portreyi de aydınlatmış, ona garip bir canlılık vermişti. Ressam portreyi silmeye ve gözden geçirmeye koyuldu. Bir sünger ıslattı, onu birkaç kez portre üzerinde baştanbaşa gezdirdi; tablonun üstünde toplanan tozlarla çamurları hemen sildi, onu karşısındaki bir duvara astı. Resimdeki olağanüstü sanata, daha büyük bir hayranlık duymaya başladı. Portrenin bütün yüzü âdeta canlanmıştı; gözleri ressama öyle bir bakıyordu ki, ressam titredi, geri geri çekilerek şaşırmış bir halde:

---

* Psyche: Yunan mitolojisinde aşk tanrısı Eros'u kendisine âşık eden güzel. *-çev.*

'Bakıyor, tıpkı canlı gibi bakıyor,' diye söylendi.

Birdenbire hatırına ünlü Leonardo da Vinci'nin bir portresi hakkında profesörünün çok eskiden anlatmış olduğu bir hikâye geldi. Büyük ressam bu portre üzerinde birçok yıl uğraştığı halde bunu gene de bitmemiş bir portre sayıyormuş. Oysa Vasari'nin* anlattığına göre bu portre bütün sanat eserlerinin en başarılısı, en mükemmeli imiş. Bu portrenin en başarılı ve en mükemmel yeri, çağdaşlarının da hayran oldukları gözleri imiş. Hatta gözlerdeki en küçük, zorlukla seçilebilen kılcal damarlar bile göz ardı edilmemiş, tuval üzerine tespit edilmiş. Ama burada, şimdi karşısında durmakta olan portrede garip bir şey vardı. Bu artık bir sanat olmaktan çıkmıştı. Bu, portrenin kendi uyumunu da bozan bir şeydi. Bunlar canlı insan gözleriydi. Bu gözler âdeta canlı bir adamdan oyulmuş ve buraya konulmuştu. Ne kadar kötü bir konu seçilmiş olursa olsun bir ressamın eserine bakıldığı zaman insanın ruhunu kavrayan o yüksek zevk burada yoktu; burada hastalıklı, acı veren bir duygu vardı.

Ressam, elinde olmayarak kendi kendine sordu:

'Nedir bu? Ama ne olursa olsun bu, doğadan, canlı bir doğadan başka bir şey değildir. Bu tuhaf, bu tatsız duygular nereden ileri geliyor? Yoksa doğayı körü körüne, harfi harfine taklit etmek bir suç mu oluyor? Duyguları inciten keskin bir haykırış gibi mi görünüyor bu? Yoksa insan konuya karşı kayıtsız olur, onu kavramadan, ona bir ilgi göstermeden ele alırsa, bu konu erişilmesi güç,

* Giorgio Vasari (1511-1574): Ünlü İtalyan ressam, mimar ve heykeltıraşı. Rönesans döneminde yaşamış ünlü ressam, mimar ve heykeltıraşların yaşamlarını anlatan bir eseri vardır. *-çev.*

her bakımdan gizli bir ışıkla aydınlanmamış olarak, yalnız ve yalnız kendi korkunç gerçeğiyle insanın karşısına çıkar. Bu gerçeklik, aynen, fevkalade güzel bir insanın içyüzünü öğrenmek için eline bisturiyi alıp onu kestiği zaman bir adamın karşılaştığı iğrençliğe benzer bir gerçekliktir. Niçin bazen basit, sıradan bir doğa parçası bir ressamın elinde öyle bir ışık halesiyle süslenmiştir ki, hiçbir bayağı izlenim edinemezsin; tersine, bir zevk duymuş gibisindir; bunu seyrettikten sonra çevrendeki her şey daha sakin, daha uyumlu akmaya başlar. Yine bazen aynı doğa parçası niçin bir başka ressamın elinde çok sıradan ve çirkin gibi görünür? Oysa bu ressam da ötekisi kadar doğaya bağlı kalmıştır. Ama hayır, bunda herhalde ışık veren bir şey eksiktir. Doğa da böyle değil midir? Doğa görüntüsü ne kadar güzel olursa olsun, gökte bunu aydınlatacak güneş yoksa daima bir şeyler eksikmiş gibi görünür.'

Ressam bu tuhaf gözleri incelemek için bir kez daha portreye yaklaştı, bu gözlerin âdeta kendisine bakmakta olduğunu dehşetle gördü. Bu artık doğanın bir taklidi değildi; bu, mezardan kalkmış bir ölünün yüzüne ışık verebilecek acayip bir resimdi. Kuruntular veren ve her şeyi gündüz gerçeğinin tersi birtakım biçimlere bürüyen ay ışığından mı, yoksa bir başka şeyden mi belli değil, ama ressam odada yalnız başına oturmaktan birdenbire korkmaya başladı. Yavaşça portreden uzaklaştı. Yüzünü çevirdi, resme bakmamaya çalıştı. Oysa gözleri, elinde olmayarak, kendi kendine kaçamak bakışlarıyla portreye bakmaya devam ediyordu. Sonunda, odada dolaşmak bile ona korkunç görünmeye başladı. Şimdi nerede ise bir başkasının da, arkasından dolaşmaya başlayacağını

sanıyordu. Durmadan ürkek ürkek arkasına bakmaya başladı. Hiçbir zaman korkak değildi; ama imgelemi ve sinirleri çok duyarlıydı. Bu akşam, bu elinde olmayan korkaklığının nedenini kendisi de anlamıyordu.

Bir köşeye oturdu. Ona, şimdi nerede ise burada da birisi omuzları üzerinden eğilip yüzüne bakacak gibi gelmeye başladı. Koridordan buraya yankılanmakta olan Nikita'nın horultuları bile korkusunu dağıtamıyordu. En sonunda, ürkek bir tavırla, gözlerini kaldırmaksızın oturduğu yerden kalktı, paravana arkasındaki yatağına giderek yattı. Paravanadaki deliklerden, ay ışığıyla aydınlanmış odasını ve tam karşısında duvarda asılı olan portreyi görebiliyordu. Portrenin gözleri daha korkunç, daha anlamlı bir bakışla, ona dikilmişti. Bu gözler, âdeta kendisinden başka hiçbir şeye bakmak istemiyor gibiydi. Ezici bir duygunun etkisi altında, yatağından kalkmaya karar verdi. Eline bir örtü aldı, portreye yaklaştı ve tamamıyla örttü.

Ressam bu işi gördükten sonra yatağına içi biraz daha rahatlamış olarak yattı. Ressamların yoksulluğunu, acıklı yazgılarını, bu dünyada önünde durmakta olan dikenli yolu düşünmeye başladı. Bu arada gözleri, elinde olmayarak paravanadaki deliklerden, üstü örtülü portreye bakmaya devam ediyordu. Ay ışığı, örtünün beyazlığını artırmıştı; korkunç gözlerin, örtünün altından bile göründüğü sanısına kapıldı. Bunun saçma bir şey olduğuna emin olmak ister gibi, sabit bakışlarını korku ile oraya dikti. Ama ne oluyordu? İşte apaçık görüyordu; örtü, yerinde değildi. Portre tamamıyla açıktı; kendisini çeviren her şeyin arasından doğrudan doğruya ressama, ressamın içine bakıyordu.

Ressamın yüreği buz kesildi. Portredeki ihtiyarın kımıldadığını, iki eliyle portrenin çerçevesine dayandığını gördü. Sonunda ihtiyar, ellerinin yardımıyla doğruldu, iki ayağını uzatarak çerçeveden atladı. Şimdi artık paravananın deliklerinden, portrenin boş çerçevesinden başka bir şey görünmüyordu. Odanın içinde, gittikçe paravanaya doğru yaklaşan ayak sesleri duyuldu. Zavallı ressamın yüreği daha hızlı çarpmaya başladı. Korkudan soluk bile almaksızın, ihtiyarın paravananın arkasından kendisine bakmasını bekledi. İşte ihtiyar aynı tunç yüzüyle, büyük gözlerini kocaman kocaman açarak gerçekten de, paravananın arkasından ona bakmıştı. Çartkov haykırmaya çalıştı. Ama sesinin çıkmadığını fark etti. Kımıldamak, herhangi bir hareket yapmak istedi, ama kolları, bacakları oynamıyordu. Asyalıların giydiği cinsten bol bir cüppeye bürünmüş olan bu uzun boylu korkunç hayalete ağzı açık, yüreği durmuş olarak bakıyor ve ne yapacağını merak ediyordu.

İhtiyar, ressamın ayakucuna ilişti, bol giysisinin kıvrımları arasından bir şey çıkardı. Bu bir torbaydı. İhtiyar torbayı çözdü, iki ucundan tutarak silkeledi. Yere, boğuk bir gürültü çıkararak, uzunca sütunlar halinde ağır birtakım paketler döküldü. Bunların her biri mavi bir kâğıda sarılı olup üzerlerinde "1000 Altın" yazmaktaydı. İhtiyar, uzun ve kemikli ellerini geniş yenlerinden çıkararak paketleri açmaya başladı. Altınlar parladı. Ressam, ezici bir duygunun ve büyük bir korkunun etkisi altında olmasına rağmen bütün dikkatiyle altınlara bakmaya başladı. Altınların, ihtiyarın kemikli elleri

arasında paketlerinden nasıl çıkarıldığını, nasıl pırıldadığını ince ve boğuk sesler çıkararak nasıl tıngırdadığını ve sonra yeniden paketlere nasıl sarıldığını hiç kımıldamaksızın seyretti. Bu sırada bir paketin ötekilerden daha uzağa, karyolasının ayakları dibine, hemen başı ucuna kadar yuvarlanmış olduğunu gördü. Âdeta çırpınırcasına paketi eline aldı; büyük bir korku ile ihtiyarın bunu fark edip etmediğine baktı. Ama görünüşe göre ihtiyar çok meşguldü; bütün paketlerini topladı, bunları yeniden torbaya koydu ve ressama bakmadan paravananın öbür yanına gitti.

Çartkov, odanın içinde uzaklaşmakta olan ayak seslerini duyduğu zaman, yüreği şiddetle çarpmaya başladı. Avucundaki paketi daha güçlü sıkıyor, bunu yitirmek düşüncesiyle bütün bedeni titriyordu. Birdenbire ayak seslerinin yeniden paravanaya doğru yaklaşmakta olduğunu duydu. Herhalde ihtiyar bir paketin eksik olduğunu fark etmiş olacaktı. İşte ihtiyar, paravananın öbür yanından tekrar ressama baktı. Büyük bir umutsuzluk içinde olan ressam, bütün gücüyle elindeki paketi sıktı; kımıldamak için bütün gücünü harcadı. Bir feryat kopardı ve... uyandı.

Soğuk bir ter ressamın bütün bedenini kaplamıştı. Kalbi alabildiğine çarpıyordu. Göğsü, son nefesi çıkacakmış gibi sıkılmıştı...

Ressam, iki eliyle başını kavrayarak söylendi: 'Yoksa bu bir düş müydü?'

Ama olayın korkunç canlılığı düşe benzemiyordu. Hatta uyandıktan sonra ihtiyarın nasıl çerçevenin içine girdiğini, geniş eteklerinin nasıl kımıldadığını bile

görmüştü. Eli de, az önce içinde bir ağırlık bulunduğu duygusunu taşıyordu.

Ay ışığı odayı aydınlatıyor, şurada bir tuval, ötede alçıdan bir el, beride sandalye üstüne atılmış bir örtü, ileride pantolonlar ve çamurlu ayakkabılar bulunan karanlık köşelerin gözle görülmesine olanak veriyordu.

Ressam bu arada, kendisinin yatakta bulunmadığını, portrenin önünde ayakta durmakta olduğunu ancak şimdi fark etti. Buraya kadar nasıl geldiğini bir türlü anlayamadı. Ama onu asıl şaşırtan şey, portrenin tamamıyla açık oluşu idi: Portrenin üzerinde gerçekten de hiçbir örtü yoktu. Sabit bir korku ile portreye bakıyor ve canlı insan gözlerinin kendi üzerine nasıl dikildiğini görüyordu. Soğuk bir ter ressamın yüzünü kapladı. Oradan uzaklaşmak istedi. Ama ayaklarının âdeta yere mıhlanmış olduğunu hissetti. Görüyordu: Bu, artık bir düş değildi. İhtiyarın çizgileri kımıldadı; dudakları, âdeta ressamı yutmak ister gibi, ona doğru uzandı. Ressam, müthiş bir feryatla yerinden fırladı ve... Uyandı. 'Yoksa bu da mı düştü?'

Yüreği, parçalanacak gibi çarparak elleriyle sağını solunu yokladı. Evet, akşamdan uyuduğu durumda yatağında yatıyordu. Önünde paravana vardı. Ay ışığı odayı dolduruyordu. Paravananın deliklerinden, özenle, dikkatle örtülü olarak, ressamın eliyle örttüğü durumda portre görünüyordu. Demek ki bu da bir düştü! Ama kapalı avucunun içinde şimdi bile bir şeyler var gibiydi, yüreği şiddetle, âdeta korkunç bir biçimde çarpıyordu. Yüreğindeki ağırlık dayanılmayacak bir derecedeydi.

Gözlerini paravanadaki deliğe dikerek ısrarla örtüye bakmaya başladı. İşte gayet açık olarak örtünün –güya altındaki eller kımıldıyor ve onu atmaya çalışıyormuş gibi– açılmaya başladığını gördü. Ve:

'Aman Allahım, bütün bunlar ne demek?' diye haykırdı ve umutsuzluk içinde istavroz çıkararak uyandı.

Bu da bir düşten başka bir şey değildi! Yarı çılgın bir halde yatağından fırladı. Kendisine ne olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Karabasan mı geçiriyordu, yoksa kendisini cinler mi çarpmıştı? Yoksa bir humma sayıklaması mı idi? Belki de bu canlı bir hayaldi!

Ruh heyecanını, bütün gücüyle damarlarında dolaşan, depreşmiş kanını biraz olsun yatıştırmak düşüncesiyle pencereye yaklaştı ve camı açtı. Soğuk ve temiz hava onu biraz kendine getirdi.

Küçük bulut parçaları gökyüzünü örtmeye başlamakla birlikte, evlerin damlarında ve beyaz duvarlarında hâlâ ay ışığı vardı. Her şey sessizdi; zaman zaman, görünmeyen bir sokağın içinden, geç kalmış bir yolcuyu tembel tembel beklerken beygirinin ninnisiyle uyuyakalan bir faytoncunun uzak gürültüsü ressamın kulaklarına kadar geliyordu.

Ressam, başını pencereden dışarı çıkarmış olduğu halde, uzun zaman bakındı. Artık gökyüzünde yaklaşmakta olan şafağın belirtileri görünmeye başlamıştı. Sonunda, uykusunun geldiğini hissetti. Camı kapadı. Pencereden ayrılarak yatağına yattı, hemen, ölü gibi, derin bir uykuya daldı. Sabahleyin çok geç uyandı. Kömür çarpmış insanlara benzer bir hali vardı: Başı fena halde ağrıyordu. Oda kasvetliydi. Havadan, hoşa gitmeyen bir

rutubet yayılıyor, bu rutubet ressamın, tablolarla, bitmiş resimlerle örtülü pencerelerinin deliklerinden odasına sızıyordu. Islanmış bir horoz gibi suratı asık, neşesiz bir halde, ne yapacağını ve işe nereden başlayacağını bilmeden partal kanepesine oturdu, birdenbire, gördüğü düşü olduğu gibi hatırladı. Bunu hatırlayınca, bu düş imgeleminde öyle ezici bir canlılıkla canlandı ki, bunun gerçekten bir düş veya sıradan bir sayıklama oluşundan bile kuşkulanmaya başladı; bu belki de bir başka şey, bir hayaletti.

Ressam örtüyü çekti, gün ışığı altında bu korkunç portreye bir daha baktı. Portrenin gözleri, olağanüstü canlılıklarıyla onu şaşırtıyordu. Ama bunlarda özellikle korkunç herhangi bir şey göremiyordu. Bunlar insanın ruhunda, sadece anlatılması güç bir duygu uyandırıyordu. Bütün bunlara rağmen o, bunun bir düş olduğuna, kesinlikle inanamıyordu. Ona, bu düşün içinde gerçeğin korkunç bir payı varmış gibi geliyordu. Hatta ihtiyarın bakışlarından, yüzünün anlatımından da, onun bu akşam genç sanatçıyı ziyaret ettiğine ilişkin bazı şeyler okunuyor gibiydi. Eli, âdeta birisi henüz ondan bunu almış gibi, az önce avucunda bulunan ağırlığı hissediyordu. Ona öyle geliyordu ki, avucunda bulunan paketi daha sıkı tutsaydı, bu paket herhalde uyandıktan sonra da elinde kalacaktı.

Derin derin içini çekerek: 'Hey Allahım! Bu paraların hiç olmazsa bir kısmı benim olsaydı,' diye söylendi.

Aynı anda da, üzerinde "1000 Altın" yazılı olan gördüğü bütün paketler, hayalinde torbadan dökülmeye başladı. Paketler açılıyor, altınlar parlıyor, yeniden kayboluyordu. Genç ressam gözlerini hareketsiz ve anlam-

sız bir bakışla boşluğa dikerek oturuyor ve –başkalarının tatlıyı nasıl yediğini yutkunarak seyreden, bir tabak tatlı karşısındaki bir çocuk gibi– böyle bir konumdan ayrılmak için kendinde güç bulamıyordu.

Sonunda kapının vurulmasıyla ister istemez kendine geldi.

Ev sahibi ile polis komiseri içeri girdi. Küçük insanlar için bir komiseri görmenin, zenginler için bir dilenciyi görmekten daha tatsız olduğunu herkes bilir.

Çartkov'un oturmakta olduğu küçük evin sahibi, genellikle Vasilyevski Ostrov'un on beşinci caddesinde veya Petersburg tarafında yahut Kolomna'nın uzak bir köşesindeki ev sahiplerinden farksız bir yaratıktı. Bu gibi yaratıklar Rusya'da çok olup, bunların karakterini anlamak, kullanılmış bir ceketin rengini anlamak kadar güçtür. Ev sahibi, gençliğinde yüzbaşılık yapmış, sivil memuriyetlerde bulunmuş, müthiş yaygaracı, dayak atmakta usta, hem becerikli, hem şık, hem de budala bir adamdı. Ama yaşlandıktan sonra bütün bu garip huylar, biçimsiz ve belirsiz bir kabalık, bir hüzün halinde onda birleşmişti.

Dul ve emekli idi; şıklıktan, kendisini övmekten, şunun bunun hakkında dedikodu yapmaktan vazgeçmişti. Yalnız çay içmeyi ve çay masası başında binbir türlü boş gevezelik yapmayı severdi. Odasında dolaşır, içyağından mumunun fitilini düzeltir, her ayın bitiminde kiralarını toplamak üzere düzenli olarak kiracılarını ziyaret eder, evinin damını gözden geçirmek üzere elinde anahtar olduğu halde sokağa çıkar, kestirmek için kulübesine kapanan kapıcıyı birkaç kez kulübesinden kovardı. Lafın kısası, doludizgin sefahat hayatından sonra kendisinde

sadece bayağı birtakım alışkanlıklar kalan emekli bir insandan başka bir şey değildi.

Ev sahibi ellerini açarak polis komiserine seslendi:

"Varuh Kuzmiç, işte siz de gözünüzle görünüz, kirayı vermek istemiyor. Evet, vermek istemiyor."

"Param yoksa ne yapayım? Bekleyiniz, vereceğim."

Ev sahibi elinde tutmakta olduğu anahtarla koşar gibi bir hareket, bir jest yaparak:

"Azizim," dedi, "ben artık bekleyemem. Bak, benim Potogontkin adlı bir kiracım var; yarbaydır kendisi. Yedi yıldır evimde oturuyor. Sonra Anna Petrovna Buhmisterova adındaki kiracım da bir samanlıkla iki bölmeli bir ahır tutuyor; bunun üç de uşağı var; işte benim kiracılarım böyle insanlardır. Sana açıkça söyleyeyim: Bende kirasını vermeyen kiracı yoktur. Hemen şimdi paraları veriniz ve defolup gidiniz!"

Polis komiseri hafifçe başını salladı ve parmağını elbisesinin düğmesi arkasına koyarak:

"Mademki kiralamışsınız," dedi, "öyleyse parasını da ödemeniz gerek."

"Ama neyle ödeyeyim? Sorun da bu. Şu anda beş param bile yok."

Polis komiseri: "Öyleyse, İvan İvanoviç'i eserlerinizle memnun ediniz," dedi. "Belki de o, para yerine tablolarınızı almaya razı olacaktır."

"Hayır, azizim; mersi, tablo istemem. Hiç olmazsa konuları duvara asılabilecek kadar soylu olan tablolar olsa, gene neyse... Mesela göğsü nişanlı bir general yahut Prens Kutuzov'un* resmi gibi. Oysa baksana, o

* Prens M.İ. Golonişev Kutuzov (1754-1813): Napolyon'un Rusya'yı işgali (1812) sırasında yapılan savaşlarda ün kazanan, Rus orduları başkomutanı. *-çev.*

bir mujiğin, gömlekli bir mujiğin, boyalarını ezen uşağının resimlerini yapmış. Hem de öyle bir domuzun resmini yapmak... Ben onun kafasını patlatacağım. O benim bütün kapı ve pencere sürgülerimin çivilerini çıkarmış, haydut!.. Seçtiği konulara bak: Bir oda resmi yapıyor. Bari temiz ve düzenli bir odanın resmini yapmış olsa, hadi neyse. O ise, odayı içindeki bütün süprüntüleriyle, pislikleriyle resmetmiş. Odamı nasıl berbat ettiğini kendi gözünüzle siz de gördünüz! Benim evimde yedi yıldan beri kaymakamlar, Anna Petrovna Buhmisterova'lar oturuyor. Tanrım, bu ressamdan daha kötü bir kiracı olamaz!.. Domuzdan kötü bir yaşayış sürüyor. Allah hepimizi böyle bir yaşantıdan korusun!.."

Zavallı ressam bütün bunları sabırla dinlemek zorunda kaldı. Polis komiseri ise, bu arada, tabloları ve etütleri incelemeye koyuldu. Ve hemen, ev sahibinden daha canlı bir ruh taşıdığını, hatta sanat izlenimlerine yabancı olmadığını gösterdi.

Komiser, çıplak kadın vücudunu gösteren bir tuvali parmağıyla işaret ederek:

"He!.." dedi. "Şu mesele. Dekolte cinsinden. Ya şu resmin burnu altındaki bu siyahlık da ne oluyor? Yoksa enfiyeden mi böyle burnu kirlenmiş?"

Çartkov, gözlerini komisere çevirmeksizin sert bir sesle: "O gölgedir," diye cevap verdi.

Komiser:

"Oysa siz bu gölgeyi bir başka yere koyabilirdiniz, burnunun altı çok göze batan bir yer," dedi. Ve ihtiyarın portresine yaklaşarak ekledi:

"Ya bu kimin resmi? Çok korkunç bir şey... O sahiden de böyle korkunç mu idi? Ah! Yahu, herif âdeta bize bakıyor. Eh! Amma da Gromoboy!* Bu resim için size kim modellik etti?"

Çartkov:

"Oh!.. Ben bunu şeyden..."

Dün olanları anlatmaya başladı, ama sözünü tamamlayamadı. Bir çatırtı işitildi. Herhalde polis komiseri, kocaman polis elleriyle çerçeveyi çok sert sıkmış olacaktı. Yan çıtalar içeriye doğru çöküverdi... Bunlardan biri yere düştü. O anda, ağır bir ses çıkararak, mavi kâğıda sarılı bir paket de yere düştü. Paketin üstündeki "1000 Altın" yazısı Çartkov'un gözüne ilişti. Onu yerden kaldırmak için deli gibi atıldı. Paketi aldı ve tutmakta olduğu şeyin verdiği ağırlıktan ötürü yere doğru sarkan eli içinde var gücüyle sıkmaya başladı.

Yere düşen bir cismin gürültüsünü duyan, ama Çartkov bir çırpıda kaldırıverdiği için ne olduğunu fark edemeyen polis komiseri:

"Galiba para şıngırdadı," dedi.

"Bende ne olduğunu öğrenmek sizi ne diye bu kadar ilgilendiriyor?"

"Bak, şunun için ilgilendiriyor. Siz şimdi ev sahibine kira vermek zorundasınız! Paranız olduğu halde vermek istemiyorsunuz! İşte mesele burada."

"Pekâlâ. Bugün veririm."

"Ama ne diye önceden vermek istemediniz de, ev sahibini rahatsız ettiniz? Sonra polisi de işinden alıkoydunuz!.."

---

* V.A. Jukovski'nin "On İki Uyuyan Kız" adlı baladında yer alan kahramanlardan, ruhunu şeytana satan birisi. *-çev.*

"Çünkü bu paralara dokunmak istemiyordum. Ben ona bu akşam bütün borcumu veririm. Yarın da evden taşınırım. Böyle bir ev sahibinin evinde artık oturmak istemem."

Polis komiseri ev sahibine dönerek:

"İşte böyle İvan Kuzmiç," dedi. "Size olan borcunu verecek. Şayet sizi bu akşam yeterince hoşnut etmezse o zaman, af buyurunuz ama ressam efendi sizinle yine görüşürüz."

Komiser bunları söyledikten sonra üç köşeli şapkasını giydi, koridora çıktı. Onun arkasından da, başını önüne eğmiş, düşünceli bir halde ev sahibi çıktı.

Çartkov, kapının kapandığını duyduktan sonra: 'Çok şükür defolup gittiler,' diye söylendi. Sonra koridora bir göz atarak, tamamıyla yalnız kalmak için, bir bahane ile Nikita'yı dışarı gönderdi. Arkasından kapıyı kilitledi, odasına dönerek şiddetli bir yürek çarpıntısı içinde paketi açmaya koyuldu. Paketin içinde altınlar vardı; tek tek hepsi de çil ve ateş gibi yakıcı idi.

Ressam, âdeta yarı çılgın bir halde altın kümesinin önünde oturuyor ve hâlâ, bütün bunların bir düş olup olmadığını kendi kendine soruyordu.

Paketin içinde, tastamam, bin altın vardı. Paketin görünüşü tıpkı düşünde gördüğü gibi idi. Birkaç dakika onları saydı, inceledi, ama bir türlü kendine gelemiyordu. Birdenbire bir gün gelip torunlarının sefalete düşeceklerine kuvvetle inanan ataların sefil torunlarına miras olarak bıraktığı defineler, gizli sürmeli çekmeceler üzerine işittiği bütün hikâyeler hayalinde canlandı.

'Acaba bu da, bir aile portresinin çerçevesi içine gizleyerek, bir büyükbabanın torununa bırakmak istediği bir hediye olmasın?' diye hatırından geçirdi.

Romantik sayıklamalarla dopdolu olduğu halde kendi alınyazısıyla bunun arasında herhangi bir gizli bağ olup olmadığını, portrenin varlığıyla kendi varlığı arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını, hele portreyi satın alışının bir alınyazısı işi olup olmadığını düşünmeye başladı.

Portrenin çerçevesini merakla incelemeye koyuldu. Çerçevenin bir kenarında, bir tahta parçasıyla çok ustaca ve belli olmayacak biçimde gizlenmiş bir oyuk vardı. Şayet polis komiserinin kocaman elleri bunu kırmamış olsaydı altınlar burada sonsuza dek rahatça kalabilirdi.

Ressam portreyi dikkatle inceleyince, bundaki yüksek sanat gücü ve gözlerdeki olağanüstü mükemmellik karşısında bir kez daha hayret etmekten kendini alamadı. Bu gözler artık ona korkunç görünmüyordu. Ama her seferinde, elinde olmayarak, ruhunda hoşa gitmeyen bir duygu uyanıyordu.

Kendi kendine:

'Yine de,' diye söylendi, 'sen kimin dedesi olursan ol, seni camlatacağım ve bana yaptığın iyiliğe karşılık sana altın yaldızlı bir çerçeve yaptıracağım!'

Ressam bunları söyledikten sonra elini, önündeki altın kümesine uzattı. Bu dokunuştan yüreği şiddetle çarpmaya başladı. Gözlerini altınlara dikerek düşündü: 'Ben bunlarla ne yapayım? Şimdilik geçimim en aşağı üç yıl için sağlanmış demektir. Odama kapanır, çalışabilirim. Boya satın alacak param var. Öğle yemeği, çay, geçinme ve kira için verecek param var. Bundan sonra

artık kimse beni rahatsız edip işlerime engel olamaz! Kendime güzel bir manken satın alacağım. Alçıdan küçük bir heykel bedeni ısmarlayacağım. Bir bacak kalıbı yapacağım. Bir Venüs heykeli alacağım. Eski tablolardan en iyilerinin birer kopyasını satın alacağım. Ve... engelsiz olarak, acele etmeden, satışı düşünmeden kendim için üç yıl çalışabilirsem onların hepsini yener ve ünlü bir ressam olabilirim.'

Bilinçli olarak böyle düşünüyordu. Ama benliğinin derinliklerinden, daha güçlü daha baskın bir başka ses de duyuluyordu. Altınlara bir daha bakınca içinden yirmi iki yaşının, ateşli gençliğinin sesi duyulmaya başladı.

Şimdiye kadar uzaktan imrenerek seyrettiği, yutkunarak hasretini çektiği her şey, şimdi artık onun emrinde idi. Ah! Yüreği yalnız bunun düşüncesiyle bile ne kadar şiddetle çarpmaya başlamıştı. Modaya uygun bir frak giymek, bu uzun perhizden sonra ziyafete konmak, güzel bir daire kiralamak, hemen tiyatroya, bir pastaneye ve... başka yerlere gitmek. Ressam, paraları kaptığı gibi kendini sokakta buldu. Önce bir terziye uğradı; tepeden tırnağa kadar giyindi ve bir çocuk gibi hiç durmadan üstüne başına bakmaya başladı. Esanslar, pomatlar satın aldı; Neva Caddesinde önüne ilk çıkan son derece güzel, aynalı, camları yekpare bir daireyi hiç pazarlık etmeden kiraladı. Mağazanın birinden hiçbir sebep olmadan, pahalı, açılır kapanır, saplı bir gözlükle yine rastgele, gerekenden çok, cins cins bir sürü boyunbağı satın aldı. Bir berbere giderek saçlarını kıvırttı; nedensiz yere iki kez şehrin içinde araba ile dolaştı. Şekercide tıka basa şekerleme yedi; şimdiye kadar hakkında bildiği şeyler, Çin üzerine bildiği ufak tefek bilgilerden fazla olmayan bir

Fransız lokantasına girdi. Ellerini kalçalarına dayadı ve etrafındakileri oldukça mağrur bir eda ile süzerek, durmadan karşısındaki aynada kıvırcık saçlarını düzelterek öğle yemeğini yedi; yine burada, şimdiye kadar ancak adını duyduğu bir şişe şampanya içti. Şampanya biraz başını döndürdü; canlanmış, çevik, dünyayı umursamaz bir halde sokağa çıktı. Elindeki saplı gözlükle gelene geçene bakarak ve böbürlenerek yaya kaldırımında dolaşmaya başladı. Köprünün üzerinde eski profesörüne rastladı; onu görmezliğe gelerek yanından caka ile geçti. Şaşıran profesör, yüzünde sorular olduğu halde, köprünün üstünde uzun bir süre kalakaldı.

Çartkov'un bütün eşyaları, her şeyi; sehpası, tuvali, tabloları aynı gece o görkemli apartmana taşındı. Eşyasının iyicelerini görünür yerlere koydu; kötülerini bir köşeye attı; hiç durmadan aynalara bakarak o görkemli odaların içinde dolaşmaya başladı. Ruhunda, hemen şimdi ünlü olmak ve kendisini bütün dünyaya göstermek için önüne geçilmez bir istek doğdu. Daha şimdiden: "Çartkov! Çartkov! Çartkov'un tablosunu gördünüz mü? Çartkov'un ne canlı bir fırçası var!.. Çartkov'un ne büyük bir yeteneği var!.." diye haykırıldığını duyar gibi oluyordu. Âdeta kendinden geçmiş bir halde odasında dolaşıyor ve kimbilir nerelere götürüldüğünü hissediyordu. Hemen ertesi gün, yanına on altın aldı ve yüksek yardımını rica etmek üzere çok okunan gazetelerden birinin sahibine başvurdu*. Gazeteci ressamı büyük bir içtenlikle karşıladı; onun her iki elini sıktı. Ona "büyük üstat" demeye başladı. Ressamın adını, soyadını, babası-

* Gogol burada, para karşılığında reklam niteliğinde yayın yapan *Kuzey Arısı* adlı gazeteye gönderme yapmaktadır. *–çev.*

nın adını, oturduğu yeri uzun uzadıya sordu. Ve hemen ertesi gün gazetede yeni icat ispermeçet mumları ilanı altında "Çartkov'un Olağanüstü Dehâsı" başlıklı bir yazı çıktı. Bu makalede şunlar yazılı idi:

"Hükümet merkezimizin aydın sakinlerine her bakımdan olağanüstü diyebileceğimiz bir kazancı haber vermekte acele ediyoruz. Memleketimizde olağanüstü güzel fizyonomiler ve enfes yüzler bulunduğunu herkes kabul eder. Ama bu güzel yüzleri gelecek kuşaklara aktarmak için onları sihirli bir tuval üzerine tespit edecek araçlar bugüne kadar henüz yoktu. Şimdi artık bu noksan ortadan kalkmış, gereken her şeyi kendinde toplayan bir ressam bulunmuştur. Şimdi artık güzel bir kadın, ilkbahar çiçeklerinin birinden ötekine konan kelebekler gibi, uçucu, hafif, büyüleyici ve enfes güzelliğinin bütün incelikleriyle tespit edilebileceğine emin olabilir. Aile reisi saygıdeğer bir baba, artık kendisini aile bireyleriyle çevrili bir halde görebilecektir. Bir tüccar, bir asker, sıradan bir vatandaş, bir devlet adamı, kısaca herkes şanını ve ününü hep kıskançlıkla koruyabilecektir.

Acele ediniz!.. Acele ediniz!.. Bir gezintiden, ahbabınızı, yeğeninizi, güzel bir mağazayı velhasıl herhangi bir yeri ziyaretten dönüşünüzde ressama uğramakta acele ediniz!

Sanatçının, Neva Caddesinde falan numaradaki, eşsiz atölyesi Van Dyck'lara, Titien'lere layık fırçasından çıkmış portrelerle süslüdür. İnsan, resmin aslına benzeyişine ve aslına bağlılığına mı, yoksa fırçanın olağanüstü tazeliğine ve parlaklığına mı şaşacağını bilemiyor.

Var ol sanatçı! Şansınız hep açık olsun! Yaşa Andrey Petroviç! (Gazetecinin laubaliliği sevdiği anlaşılıyor.)

Hem kendi ününüz, hem de bizim ünümüz için çalışınız! Biz sizi takdir etmesini biliriz. Herkesten göreceğiniz ilgi ve kazanacağınız para, bizim bazı gazeteci arkadaşlarımızın karşı çıkacak olmasına rağmen, sizin ödülünüz olacaktır."

Sanatçı bu ilanı gizli bir sevinçle okudu, yüzü parladı. Basın da ondan söz etmeye başlamıştı; bu onun için bir yenilikti. Bu satırları birkaç kez okudu. Van Dyck'la ve Titien'le yapılan karşılaştırma çok hoşuna gitti. "Yaşa, Andrey Petroviç" cümlesini de çok beğendi. Adının gazetelere geçmesi şimdiye kadar görmediği bir onurdu. Elleriyle saçlarını karıştırarak acele adımlarla odada dolaşmaya başladı; zaman zaman kendisini ziyaret edecek olan kadın ve erkekleri nasıl kabul edeceğini kafasında canlandırarak kâh bir koltuğa oturdu; kâh oradan sıçrayarak bir kanepeye yerleşti. Fırçasına cüretkârane bir anlatım, eline zarif bir hareket vermeye çalıştı.

Ertesi gün, kapısının zili çalındı; ressam kapıyı açmaya koştu. İçeriye, resmî ve kürk paltolu bir uşağın eşliğinde bir kadın girdi; kadının yanında on sekiz yaşlarında kadar görünen kızı da vardı.

Gelen kadın:

"Siz Mösyö Çartkov musunuz?" diye sordu. Sanatçı eğildi.

"Sizin hakkınızda çok şey yazıyorlar. Portrelerinizin, sanatın en yüksek aşamasına ulaştığını söylüyorlar."

Kadın bunları söyledikten sonra, saplı gözlüğünü gözüne taktı ve boş duvarları hızla gözden geçirerek ekledi:

"Portreleriniz nerede?"

Sanatçı biraz bozularak:

"Onları kaldırdık," dedi. "Ben buraya yeni taşındım. Tablolarım yolda. Henüz gelmedi."

Kadın, üzerinde durulacak hiçbir şey bulamadığı için gözlüğünü ressama çevirerek sordu:

"Siz İtalya'da bulundunuz mu?"

"Hayır, bulunmadım; gerçi gitmeye niyetim vardı. Ama şimdilik erteledim. Koltuk şurada; herhalde yorulmuşsunuzdur."

Kadın:

"Teşekkür ederim, arabada çok oturdum," dedi.

Ve karşıki duvara göz gezdirerek gözlüğünü yerde durmakta olan etütlere, eskizlere, manzaralara, portrelere çevirdi:

"İşte, sonunda eserlerinizi görüyorum," diye ekledi. "*C'est charmant, Lise, Lise venezici.** Teniyer'in zevkine göre bir oda, görüyor musun? Düzensizlik, her tarafta dağınıklık. Masa, onun üstünde bir büst. Bir el... Bir palet... Toza bak! Görüyor musun, tozun üzerinde nasıl resim yapılmış? *C'est charmant!*** Bak, başka bir tuvalin üzerinde de yüzünü yıkayan bir kadın var. *Quelle jolie figure!**** Ah, şu küçük köylüye bak! Lise! Lise, sırtında Rus gömleği olan bir küçük köylü. Bak! Bir küçük köylü! Demek ki siz yalnız portrelerle uğraşmıyorsunuz!"

"Oh... Bunlar anlamsız şeyler. Şaka niyetiyle yapılmış etütler."

"Bugünün portre ressamları hakkındaki düşüncelerinizi söyler misiniz? Şimdi, Titien gibi portre ressamla-

---

* Eserin aslında da Fransızcadır. "Bu çok cici bir şey, Liz, buraya gelin," demektir. –*çev.*

** (*Fr.*) "Pek cici!" –*çev.*

*** (*Fr.*) "Ne güzel bir figür!" –*çev.*

rı yok, öyle değil mi? Ondaki renkleri birbirine uydurmak gücünü bulmak da mümkün değildir. Sonra o şeyi de... Düşüncelerimi Rusça anlatamadığıma ne kadar üzüldüm!.." Kadın resim meraklısı idi; İtalya'daki bütün galerileri saplı gözlüğüyle gözden geçirmişti. "Bununla birlikte Mösyö Nohl!.. Ah! O ne mükemmel resim yapıyor! Ne güçlü fırçası var! Ben onun çizdiği portreleri Titien'in portrelerinden daha anlamlı buluyorum. Siz Mösyö Nohl'ü tanımaz mısınız?"

Ressam sordu:

"Bu Nohl dediğiniz de kimdir?"

"Mösyö Nohl!.. O ne büyük bir yetenektir! Lise henüz on iki yaşında iken mösyö Nohl onun bir portresini yapmıştı. Siz mutlaka bize gelmelisiniz... Lise, mösyöye albümünü göster!.. Biliyor musunuz, biz hemen Lise'in bir portresine başlamanız için buraya geldik!.."

"Elbette, ben hazırım."

Ressam kaş göz arasında, üzerinde hazır bir tuval bulunan resim sehpasını yaklaştırdı; eline paletini aldı, gözlerini kızın solgun yüzüne dikti.

Ressam insan psikolojisini bilen biri olsaydı, hemen bu yüzde balolara karşı çocukça bir tutkuyu, öğleden önce ve öğleden sonraki zamanların uzunluğundan doğma bir can sıkıntısının ve bir şikâyetin başlangıcını; gezinti yerlerinde yeni bir ropla görünmek arzusunu; ruhunu ve duygularını yükseltmek için annesi tarafından kendisine aşılanan çeşitli sanatlara karşı kayıtsızlıkla dolu bir öğrenme gayretinin ağır izlerini okuyabilirdi... Ama ressam bu zarif yüzde fırça için çok çekici olan ve bir porseleni andıran saydam bir tenden, çekici hafif bir dermansızlıktan, ince ve beyaz

bir boyundan, aristokratça bir orantıdan başka bir şey göremiyordu.

O daha şimdiden başarısını kutlamaya ve şimdiye kadar kaba modellerin sert çizgilerinden, eski zaman resimlerinin ve bazı klasik ustaların kopyalarından başka bir şey görmemiş olan fırçasının hafifliğini, pırıltısını göstermeye hazırlanıyordu. Bu ince yüzün nasıl bir biçim alacağını hayalinde daha şimdiden görür gibi oluyordu.

Kadın, yüzünde oldukça dokunaklı bir anlatımla:

"Biliyor musunuz," dedi, "ben isterdim ki... Şimdi onun üzerinde bir rop var. İtiraf ederim ki ben onda, böyle her vakit görmeye alıştığımız bir rop bulunmasını istemezdim... Ben onun sade giyinmiş olmasını, kırda bir ağacın gölgesinde oturmasını, uzaktan da bir sürünün ya da ağaçlığın görünmesini... Bir baloya, bir suareye gitmek için hazırlandığının belli olmamasını isterdim. İtiraf edeyim, şu balolarımız ruhlarımızı öyle öldürüyor, kalplerimizi öyle duygusuzlaştırıyor ki... Anlıyor musunuz? Biraz daha sade olması gerekir..." Heyhat! Gerek annenin gerekse kızın yüzündeki anlatım, bunların balolarda, balmumu gibi sapsarı olacak kadar çok dans ettiğini gösteriyordu.

Çartkov işe başladı. Modelini oturttu; yapacaklarını bir an için kafasında tasarladı; başlangıç noktalarını hayalinde saptayarak, fırçasını havada gezdirdi. Bir gözünü kapadı; kendisini biraz geriye çekerek uzaktan baktı ve bir saat içinde taslağını bitirdi. Yaptığını beğendi, resme başladı. Her şeyi, hatta aristokrat kadınların varlığını unutacak kadar kendini işe verdi. Yüksek sesle bazı ünlemler çıkararak, kendini bütün ruhuyla işe vermiş

bir ressamın yaptığı gibi, zaman zaman şarkılar söyleyerek ressamların alışık olduğu bazı hareketleri yapmaktan bile çekinmedi. Herhangi bir nezaket kuralına uymaya gerek duymaksızın, yalnız bir fırça hareketiyle, artık kımıldanmaya ve mutlak yorgunluğunu göstermeye başlamış olan modelini başını kaldırmaya zorluyordu.

Kadın:

"Yeter," dedi. "İlk sefer için artık yeter..." Kendinden geçmiş olan ressam: "Biraz daha," diyordu. Kadın:

"Hayır; artık vakittir," diye tekrarladı.

Ve altın bir zincirle kemerine tutturulmuş olan mini mini bir saat çıkararak bağırdı:

"Lise, saat üç!.. Ah, ne kadar da geç!.."

Çartkov saf bir tavırla ve yalvaran bir çocuğun sesiyle:

"Yalnız bir dakikacık daha," dedi.

Ne var ki, kadın, bu seferlik, onun sanatçı isteklerini doyurmaya hiç de yatkın görünmüyordu. Buna karşılık, gelecek sefer daha çok kalacaklarını vaat etti.

Çartkov kendi kendine, 'Ama bu can sıkıcı bir şey... Elim yeni yeni alışıyor,' diye düşündü. Ve Vasilyefski Ostrov'daki atölyesinde çalıştığı zamanlar kimsenin kendisine engel olmadığını ve çalışmasını yarıda bırakmadığını hatırladı. Nikita hiç kımıldamadan, sonuna kadar aynı yerde durabilirdi; ressam, canı istediği kadar onunla uğraşabilirdi. Nikita'nın kendisine verilen pozu bozmadan uyuduğu bile olurdu.

İstemeye istemeye fırçasını, paletini masanın üzerine koydu; dalgın dalgın tuvalin önünde durdu.

Kadının bir iltifatı onu dalgınlıktan uyandırdı. Onları geçirmek için hızla kapıya atıldı. Merdivende kadın

onu kendi evlerine çağırdı; gelecek hafta öğle yemeğine davet etti. Ressam sevinçli bir yüzle odasına döndü. Aristokrat kadın onu tamamıyla büyülemişti. Şimdiye kadar bu gibi kimseleri özel uşaklarıyla ve süslü püslü arabacılarıyla güzel arabaların içinde gezinmek, yayan yürüyen yoksul giyimli insanları umursamaz bakışlarla süzmek için yaratılmış, erişilmesi güç yaratıklar sayardı. Oysa şimdi bu yaratıklardan biri odasına gelmişti. Ressam onun resmini yapıyordu. Aristokratın soylu evine öğle yemeğine davet edilmişti. Büyük bir sevinç içinde idi; âdeta sarhoş olmuştu. Bu bahtiyarlığını kutlamak için enfes bir öğle yemeği yedi. Akşama bir eğlenceye gitti; hiçbir neden olmadığı halde şehrin içinde yine araba ile bir gezinti yaptı.

Ressam bunu izleyen günlerde her günkü işlerini hatırına bile getirmedi. Ancak hazırlanmak ve kapının çalınış anını beklemekten başka bir şey yapmadı. Sonunda aristokrat kadın, solgun benizli kızıyla geldi. Ressam onları oturttu. Ama bu sefer tuvali daha ustaca ve salon nezaketine uygun bir tavırla yaklaştırdı, resme başladı. Havanın güneşli, odanın da aydınlık oluşu ona çok yardım etti. Narin modelinde, yakalanıp da tuvale aktarıldığında portreye büyük değer katabilecek olan birçok şey gördü. Her şeyi, doğanın şimdi ona göründüğü biçimde bir mükemmellikle başarabilirse, bazı olağanüstü nitelikler elde edebileceğini anladı. Başkalarının henüz fark etmediği bazı şeyleri anlatabileceğini hissettiği zaman yüreği hafifçe çarpmaya başladı.

Kendini tamamıyla işe vermişti. Yine modelinin soylu oluşunu unutacak kadar fırçasına dalmıştı. Fırçasıyla bu kadar iyi ifade edilebilen ince çizgilerin ve hemen he-

men saydam olan on yedi yaşındaki bu genç kız teninin nasıl meydana çıktığını, soluk bile almadan izliyordu... En küçük renk farklarını, hafif bir sarılığı, gözlerin altındaki güçlükle fark edilebilen bir maviliği bile yakalamaya çalışıyordu, hatta genç kızın alnındaki mini mini bir sivilceyi bile belirtmeye hazırlanırken; birdenbire arkasından annenin sesini işitti:

"Ah!.. Buna ne gerek var?" diyordu. "Bu tamamıyla yararsız... Bakın sizde de... İşte bazı yerlerinizde... Hafif sarılıklar var... Sonra burada da âdeta esmer lekecikler görünüyor."

Ressam, özellikle bu lekelerin ve bu sarılıkların güzel bir renk uyumu oluşturduğunu, yüze ince ve zarif bir ifade verdiğini anlatmaya koyuldu. Ama ona cevap olarak, bunların hiç de güzel bir renk uyumu oluşturmadıklarını, yüze hiçbir incelik vermediklerini, bütün bunların, ressamın kuruntusundan ibaret olduğunu söylediler...

Ressam saf bir tavırla:

"Yalnız şuraya, bir tek yere, biraz sarı boya dokundurmama izin veriniz!.." dedi.

Ama ona bu izni vermediler... Lise'in bugün keyfinin yerinde olmadığını, başka zamanlar yüzünde herhangi bir sarılık bulunmadığını, tersine yüzünün tazeliğiyle herkesi şaşırttığını söylediler...

Ressam, fırçasının tuval üzerine yansıttığı özellikleri canı sıkılarak silmeye başladı. Belli belirsiz görünen birçok çizgi, bu arada resmin benzerliği de kayboldu. Resmi, ezber olarak yapılan ve doğadan alınan yüzleri, acemi ressamların çalışmalarında görülen soğuk, hayali birtakım yüzlere çeviren renklerle, umursamadan bo-

yamaya başladı. Ama kadın resimdeki hoşuna gitmeyen uyumun tamamıyla kayboluşundan ötürü sevinmişti... Sadece, işin bu kadar uzamasından dolayı hayret ettiğini söyledi. Ve Çartkov'un bir portreyi, iki seansta bitiren bir ressam olduğunu söylediklerini ekledi.

Ressam, kadının bu sözlerine verecek bir cevap bulamadı. Kadınlar kalktı, gitmeye hazırlandılar. Çartkov fırçasını bıraktı, onları kapıya kadar geçirdi, sonra yaptığı portrenin önünde, uzun süre hareketsiz ve dalgın, durdu.

Ressam, kafasında tasarladığı, ama fırçasının merhametsizce mahvettiği bütün o hafif ve güzel çizgileri, o ince renk nüanslarını, o uçucu uyumu, gözleri önüne getirerek aptal aptal portreye bakıyordu. Kafası bu düşüncelerle dolu olarak portreyi bir kenara attı; epeyce bir süre önce bir tuval üzerine yaptığı ve bir köşeye fırlatıp attığı Psyche'nin eskizini arayıp buldu. Bu, ustaca yapılmış bir portre olmakla birlikte, tamamıyla hayali ve soğuktu. Canlı bir yüzü hiç de temsil etmeyen genel çizgilerden oluşmuştu. Şu anda yapacak başka hiçbir şey olmadığı için aristokrat ziyaretçisinin yüzünde görebildiği bütün şeyleri buraya aktarmaya çalışarak bunu düzeltmeye koyuldu. Doğaya uzun uzun baktıktan sonra ayrılan ve onun bir benzerini yapan bir ressam doğayı nasıl temiz bir biçimde aktarırsa, Çartkov'un da genç kızın yüzünde gördüğü çizgiler, ince renk nüansları da öylece temiz bir biçimde burada belirdi. Psyche canlanmaya, hayal meyal fark edilebilen bir fikir, yavaş yavaş göze görünür bir varlık biçimini almaya başladı. Kibar genç kızın yüzünün biçimi, ressamın elinde olmayarak, Psyche ile birleşti. Bunun sonunda Psyche'nin portresi,

aslından yapılmış bir resim denilmeye değer, özel bir anlam kazanmış oldu.

Görünüşe göre Çartkov genç kızın kendisine ilham ettiği şeylerden hem parça parça, hem bir bütün olarak yararlanmıştı. Bütün benliğiyle çalışmaya koyuldu. Birkaç gün yalnız bu Psyche portresiyle uğraştı. Aristokrat ana kız, bu işle uğraştığı sırada ansızın onu bastırdılar...

Tabloyu sehpadan indirmeye vakit bulamadı. Her iki kadın da, daha uzaktan, sevinçle bağırıp ellerini çırptı.

"Lise, Lise! Ah ne kadar benziyor!.. *Superbe, superbe!** Ne iyi akıl ettiniz de ona bir Yunan kostümü giydirdiniz!.. Ah, ne sürpriz!.."

Ressam, kadınların bu hoş yanlışlığını nasıl düzelteceğini bilemiyordu. Büyük bir utangaçlık içinde başını eğerek fısıldadı.

"Bu Psyche'dir."

Kadın gülümseyerek:

"Siz ona bir Psyche biçimi mi verdiniz?" dedi. "*C'est chermant*!"

Bu arada kız da gülümsedi. Kadın:

"Doğru değil mi Lise," diye sözüne devam etti. "Sana hepsinden fazla Psyche biçimi yaraşıyor. *Quelle idée délicieuse!*** Ne sanat!.. Bu âdeta bir Correggio! Hakkınızda söylenenleri işittim, yazılanları okudum; ama sizde böyle bir yetenek olduğunu ne yalan söyleyeyim bilmiyordum. Siz mutlaka benim de bir portremi yapmalısınız!"

Kadının da Psyche gibi görünmek istediği besbelliydi.

---

* (*Fr.*) "Harika, harika!" –*çev.*

** (*Fr.*) "Ne güzel bir fikir!" –*çev.*

Ressam kendi kendine: 'Bu kadınlarla ne yapayım,' diye düşündü. 'Mademki kendileri böyle istiyor, o halde Psyche'yi kimin niyetine istiyorlarsa öyle kabul etsinler!' Ve yüksek sesle ekledi:

"Lütfen biraz daha oturmak zahmetine katlanır mısınız? Küçük bir iki rötuş yapacağım."

"Ah, sizin şey... etmenizden korkuyorum. O şimdi o kadar benziyor ki..."

Ressam, kadını korkutan şeyin sarılıklar olduğunu anladı ve yüzdeki parlaklıkla, gözlerdeki anlatımı biraz daha belirteceğini söyleyerek kadını yumuşattı. Gerçekte ressam çok utanıyordu: Birisinin çıkıp da kendisini küstahlıkla suçlamaması için, resmin mümkün mertebe orijinale benzemesini istiyordu.

Nitekim solgun genç kızın çizgileri, sonunda Psyche'nin portresinden daha açık olarak belirmeye başladı.

Aradaki benzerliğin artmasından korkmaya başlayan anne:

"Yeter!" dedi.

Ressam her şeyle ödüllendirildi: bir gülümseyişle, para ve komplimanla, samimi el sıkışlarıyla, öğle yemeğine davetle; bir kelime ile çok güzel binlerce ödül aldı. Portre şehirde büyük bir gürültü kopardı. Kadın onu arkadaşlarına gösterdi... Herkes ressamın, hem benzerliği koruması, hem de modeline bir güzellik verebilmesi sanatına hayran oldu. Tabii bu, yüzlerde hafif bir kıskançlık kırmızılığı uyandırmadan söylenmemişti.

Ressam birdenbire bir sipariş saldırısına uğradı. Âdeta bütün şehir, portresini ona yaptırmak istiyordu. Her dakika kapısı çalınıyordu.

Yüzlerin değişikliği ve çokluğu ona sonsuz bir egzersiz olanağı verdiği için, bu bir bakıma iyi bir şey sayılabilirdi. Ama aksi gibi gelenlerin çoğu kendilerine meram anlatılması güç olan birtakım insanlardı; bunlar aceleci, işi çok yahut kibar takımı, yani herkesten daha sabırsız kimselerdi. Her yandan çabuk ve güzel iş istiyorlardı. Ressam, işlerini kesinlikle bitiremeyeceğini, fırçasının ustalığıyla pervasız çabukluğunu her şeyden üstün tutmak gerekeceğini anlıyordu. Genel çizgileri kavramak, genel bir ifade vermek, ince ayrıntılara girişmemek gerekti. Özetle; bütün mükemmelliği ile doğayı kopya etmek artık onun için tamamıyla olanaksızdı. Bundan başka, resimlerini yaptıranlardan çoğunun çeşitli noktalar üzerinde başka birçok istekleri olduğunu da eklememiz gerekir. Kadınlar portrede özellikle yalnız ruh ve karakterlerin betimlenmesini, göze batan noktaların yok edilmesini, kusurların azaltılmasını, hatta olanağı varsa, tamamıyla yok edilmesini istiyordu. Özetle, yüz kendisine tamamıyla âşık etmese bile hayran hayran baktırmalıydı.

İşte bunun sonucunda resmini yaptırmaya gelen kadınlar bazen öyle pozlar alıyorlardı ki, ressam şaşmaktan kendini alamıyordu. Bunlardan biri yüzüne melankolik bir anlatım vermeye çalışıyor; bir başkası düşünceli bir hal alıyor; bir üçüncüsü ise, her ne pahasına olursa olsun ağzını küçültmek istediği için dudaklarını o kadar büzüyordu ki, sonunda ağzı bir toplu iğne başından hiç de büyük olmayan bir nokta haline geliyordu ve bütün bunlara rağmen ondan benzeyiş ve yapay olmayan bir doğallık da istiyorlardı.

Erkekler de hiçbir bakımdan kadınlardan geri kalmıyordu. Bunlardan bazıları başlarına güçlü ve enerjik bir ifade verilmesini; başka bir bölümü ise, gözleri esinlenmiş bir anlatımla göğe kaldırılmış olarak resmedilmeyi istiyordu. Bir muhafız teğmeni gözlerinde mutlaka Mars'ın* okunmasını, bir hükümet memuru ise, yüzünde fazlaca saygınlık ve doğruluk bulunmasını, elinin de, üzerinde okunaklı bir surette "her vakit doğruluğu savundum" kelimeleri yazılı bulunan bir kitaba dayalı olmasını istiyordu.

İlk zamanlar bu gibi istekler ressamı ter içinde bırakıyordu. Çünkü bütün bunları ölçüp biçmek, düşünmek gerekiyordu. Oysa kendisine verilmekte olan süre de pek kısa idi. Sonunda o da nasıl hareket etmesi gerekeceğini anladı ve hiç güçlük çekmez oldu. Hatta iki üç kelimelik bir başlangıçtan bile kimin ne olmak istediğini anlıyordu. Mars olmak isteyeni hemencecik Mars yapıyordu. Byron'u hayal edene hemen bir Byron görünüşü ve bir Byron pozu veriyordu. Kadınlar bir Korin, bir Ondin veya bir Aspasya mı olmak istiyorlar? Ressam hemen seve seve bu isteklerin hepsini kabul ediyor, hatta her birine kendisinden de bol bol güzellik katıyordu. Bilindiği üzere güzellik hiçbir şeyi bozmadığı gibi bazen ressamın resmi aslına benzetememek kabahatini bile bağışlatır.

Kısa bir zaman sonra kendisi de fırçasının çabukluğuna ve canlılığına şaşmaya başladı. Resimlerini yaptıranlarsa, doğal olarak büyük bir sevinç duyuyor, ressamı dâhi ilan ediyorlardı.

---

* Yunan mitolojisinde savaş tanrısı. *–çev.*

Çartkov her bakımdan modaya uygun bir ressam oldu. Öğle yemeklerine davet edilmeye, galerileri ziyaretlerinde, hatta gezmelerinde kadınlara eşlik etmeye, çok şık giyinmeye; bir ressamın kibar çevreye mensup olması gerektiğini, bu unvanı koruması gerektiğini, ressamların kunduracılar gibi giyindiğini, modanın gereklerine uygun ve tutarlı hareket etmesini bilmediklerini, etiketlere uymadıklarını, her türlü bilgiden yoksun olduklarını herkesin önünde söylemeye başladı.

Evindeki atölyesini çok temiz tutuyordu. Mükemmel iki uşak edinmiş, yanına şık öğrenciler almıştı. Evin içinde giydiği kostümlerini günde birkaç kez değiştiriyor, saçlarını kıvırtıyor, konuk ağırlama biçimini geliştirmekle uğraşıyor, kadınların üzerinde iyi bir etki yapmak için her yoldan kendini güzelleştirmeye çalışıyordu. Kısaca, bir zamanlar Vasilyevski-Ostrov'un viran bir odasında çalışan gösterişsiz ressam, kısa bir zamanda tanınmayacak bir hale gelmişti.

Şimdi artık, ressamlardan ve sanattan sert bir dille söz etmeye başlamıştı. Çartkov eski ressamlara gereğinden çok üstün nitelikler verildiğini, bunların hepsinin, Raphael'e gelinceye kadar vücut değil, gerçek iskeletler resmettiğini, bu gibi ressamların eserlerinde güya herhangi bir kutsallık bulunduğu yolundaki düşüncenin ancak seyircilerin imgeleminde var olduğunu, hatta bizzat Raphael'in yaptığı her eserin bile iyi olmadığını, tablolarından birçoğunun sırf adının ünü sayesinde tutunduğunu, Michelangelo'nun bir palavracıdan başka bir şey olmadığını, çünkü anatomi alanındaki bilgisini göstermekten başka bir şey düşünmediğini, onda hiçbir incelik olmadığını, gerçek ışığın, fırça kudretinin, renk

uyumunun ancak şimdiki yüzyılda bulunabileceğini söylüyordu.

Doğaldır ki, bu arada, elinde olmayarak, sözü kendisine getirirdi. "Hayır," derdi, "ben, eserleri üzerinde zahmet çekip terleyen ressamların durumunu bir türlü anlayamıyorum. Kanımca bir tablo üzerinde aylarca uğraşan bir ressam, ressam değil bir çilekeştir. Ben bu gibi ressamlarda bir yetenek olabileceğine inanmıyorum. Dâhi, çabuk ve cesaretle yaratır."

Ressam, ziyaretçilerine dönerek, "Örnek olarak beni alınız," derdi. "Ben bu portreyi iki günde çizdim. Bu başı da bir günde yaptım. Bunu birkaç saatte, şunu da bir saatten biraz fazla bir zamanda çıkardım. Hayır, itiraf ederim ki ben... Nokta nokta yapılan bir resme sanat diyemem. Bu, artık sanat değil, zanaattır."

Çartkov ziyaretçilerine işte bunları anlatırdı. Ziyaretçileri, onun fırçasının kudret ve canlılığına şaşar, hatta eserlerinin ne kadar çabuk meydana geldiğini işittikçe, yüksek sesle haykırmaktan bile kendilerini alamazlar ve birbirlerine, "İşte yetenek, gerçek yetenek budur!.." derlerdi. "Bakın nasıl konuşuyor, gözleri nasıl parlıyor? *Il y a quelque chose d'extraordinaire dans toute sa figure!*"*

Kendisi hakkında böyle övgüler işitmek ressamın pek hoşuna gidiyordu. Gazetelerde hakkında yazılan övgüleri okudukça, bunları kendi parasıyla yazdırmış olmasına rağmen, bir çocuk gibi sevinmekten kendini alamazdı... O bu gibi makaleleri her yere götürür, güya öyle denk gelmiş gibi, bunları bütün tanıdıklarına ve

* (*Fr.*) "Bu figürün her halinde bir olağanüstülük var!" *-çev.*

ahbaplarına gösterirdi ve bu onu dünyanın en saf insanı kadar sevindirirdi.

Çartkov'un ünü gittikçe artıyor, işi ve siparişleri gittikçe çoğalıyordu. Hareketlerini, pozlarını tamamıyla bildiği aynı portreler, aynı yüzler artık onu bıktırmaya başlamıştı. Şimdi, bu gibi resimleri isteksiz yapıyor; başın, üstünkörü bir taslağını çizmekle yetiniyor, alt tarafını tamamlamaları için işi öğrencilerine bırakıyordu. Önceleri, ne de olsa, orijinal bir poz bulmaya, fırçasının kudret ve etkisiyle bir şaşkınlık uyandırmaya uğraşırdı. Şimdi artık bu da ona can sıkıntısı veriyordu. Düşünmekten, hayal etmekten artık zekâsı da yoruluyordu. Zaten şimdi buna gücü de yetmiyordu; sonra, uğraşacak vakti de yoktu. Sürdüğü uçarı yaşantı ve bir salon adamı rolünü oynamaya onu zorlayan sosyete gibi şeyler onu çalışmaktan ve düşünmekten de alıkoyuyordu. Fırçası sıcaklığını kaybediyor, körleniyor ve o, farkına varmadan, monoton, belirli, çoktan eskimiş birtakım biçimlerin içine kapanıyordu. Asker, sivil bir sürü memurun hep birbirine benzeyen, soğuk ve kapalı diyebileceğimiz hep perdahlı yüzleri bir fırça için hiç de geniş bir alan oluşturmuyordu. Artık fırçası olağanüstü giysi betimlemelerini, kudretli hareketleri, tutkuyu unutuyordu. Kompozisyondan, dramatik sanattan, bunun ustaca düğümlenişinden söz etmeye bile olanak yoktu.

Önünde yalnız üniformalar, korsalar, fraklar vardı. Bir sanatçı bunların karşısında sadece bir soğukluk duyar ve bütün yaratıcılık yeteneği mahvolur.

Şimdi artık eserlerinde sıradan bir nitelik bile kalmamıştı; ama buna rağmen –ressamlar ve işin ehli olanlar, sanatçının son eserlerine bakarak omuz silkmekle

birlikte– bu eserler hâlâ ünlerini koruyordu. Çartkov'u eskiden tanıyan bazıları ise, daha başlangıçta belirtileri bütün parlaklığıyla ortaya çıkan yeteneğinin nasıl olup da kaybolabileceğine bir türlü akıl erdiremiyor ve kudretinin bütün gelişmelerine yeni yeni kavuşan bir adamdaki yeteneklerin nasıl sönüp gideceğini boşu boşuna anlamaya çalışıyorlardı.

Kendinden geçmiş olan ressam ise, bütün bunları işitebilecek durumda değildi. Yaşı ve aklı erginlik aşamasını bulmaya başlamıştı. Şişmanlıyor, göze görünür bir biçimde genişliyordu. Gazete ve dergilerde adını bazı sıfatlarla birlikte yazmaya başladılar: "Bizim saygıdeğer Andrey Petroviç'imiz", "Bizim yüksek Andrey Petroviç'imiz" gibi... Mesleğine ait işlerde ona onurlu ve saygın mevkileri önermeye, sınavlara, komite toplantılarına davet etmeye başladılar. Saygıdeğer bir yaşa geldikleri zaman bütün ressamların yaptığı gibi, o da Raphael'i ve eski ustaları –bunların erdemlerine tamamıyla inandığı için değil, bunları gençlere karşı bir silah olarak kullanmak istediği için– şiddetle savunmaya başladı. Genellikle bu yaşa gelenlerin yaptığı gibi o da hiçbir ayırım gözetmeden ahlaksızlıklarını, ruh düşüklüklerini ileri sürerek, bütün gençleri ayıplamaya başladı. Dünyadaki her şeyin basit bir biçimde geliştiğine, gökten inme herhangi bir esin olmadığına, her bir şeyin, mutlaka sıkı bir disiplin altına ve aynı biçim içine konması gerektiğine inanmaya başladı. Bir kelime ile o, bütün hamlelerin sönmeye yüz tuttuğu; kudretli esin okunun ruhu pek az etkilediği ve yakıcı sesiyle artık insan kalbini sarmadığı; güzelliğin dokunuşuyla el değmemiş güçlerin yanıp tutuşmadığı, ama körlenen bütün duyguların altın sesi-

ne daha duyarlı davrandığı; onun çekici müziğine daha büyük bir dikkat vermeye başladığı ve bu müziğin kendisini uyutmasına kaygısızca bir hoşgörü gösterdiği bir yaşa gelmişti.

Ün, onu hak etmeyip de çalana zevk veremez; o ancak onu hak edende sürekli bir etki uyandırır... Çartkov'un bütün duygu ve isteklerinin paraya yönelişi bundan ötürüdür. Altın onun tutkusu, ideali, korkusu, zevki, amacı olmuştu... Sandıklarda banknot desteleri büyüyor, kaderine böyle korkunç bir ödül düşen her insan gibi o da altından başka her şeye ilgisiz, sıkıcı ve gizemli bir insan halini alıyordu.

Nedensiz yere cimrileşmeye başlamıştı... Kısaca o, bu duygusuz dünyamızda sık sık rastladığımız, içinde canlı yürek yerine bir kadavra taşıyan ayaklı bir mezar taşından farksız –vicdanlı ve iyi kalpli bir adamın dehşetle baktığı– o garip yaratıklardan biri olmak üzere idi.

Ama bir olay ondaki bütün canlı öğeleri kuvvetle sarstı ve uyandırdı.

Bir gün masasında güzel sanatlar akademisinden gönderilmiş bir davetiye buldu. Davetiyede öğrenimini İtalya'da yapmakta olan bir Rus ressamın yeni gönderdiği bir eser hakkındaki fikirlerini, akademinin sayın bir üyesi sıfatıyla, gelip söylemesi Çartkov'dan rica edilmekte idi. Bu ressam, Çartkov'un eski arkadaşlarından biriydi; daha çocukluğundan beri sanata büyük bir tutku beslemiş ve bir çilekeşin bütün ateşli ruhuyla kendini tamamıyla buna vermişti. Arkadaşlarından, akrabalarından, sevgili alışkanlıklarından ayrılmış, parlak gökyüzü altında üstün bir sanat fideliği yetişen ve yalnız adı bile bir sanatçının yüreğini şiddetle ve kuvvetle

heyecanlandıran o olağanüstü Roma'ya gitmişti. Orada, hiçbir şeye kapılmaksızın, bir münzevi gibi kendini çalışmaya vermişti. Ahlakını, çevresindeki insanlara nasıl davranılacağı hakkındaki bilgisizliğini, uygunsuzluğunu, alçakgönüllü ve yoksul giyinişiyle ressamlık unvanını alçalttığı eleştirilerini umursamıyordu. Meslektaşlarının kendisine darılıp darılmadığını öğrenmek kendisini pek az ilgilendiriyordu. Her şeyi küçümsemiş, her şeyi sanata feda etmişti... Yorulmadan, bıkmadan resim galerilerini geziyor, olağanüstü fırçalarının gizini kavramaya çalışarak saatlerce büyük ustaların tabloları önünde vakit geçiriyordu. Bu büyük ustalarla birkaç sefer karşılaştırmadan, onların eserlerinden anlaşılır ve sessiz dersler çıkarmadan hiçbir eserini tamamlamazdı.

Heyecanlı tartışma ve konuşmalara girişmezdi. Ne püristlerden yana, ne de onlara karşı idi. Bütün gördüğü şeylerin sadece en mükemmel yanlarını benimseyerek her şeyin hakkını eşit olarak tanırdı. Büyük bir şair, sanatçı, görkemli güzelliklerle dolu her türlü eseri okuduktan sonra sonunda –bütün aradığı şeylerin burada bulunabileceğini ve burada derin ve büyük bir mükemmellikle söz konusu edilmemiş, dünyada tek bir sorun bırakılmadığını anlayarak– nasıl Homer'in *İlyada*'sını en beğendiği kitap diye seçerse, o da en sonunda kendisine usta diye Raphael'i seçmişti.

Buna karşılık, çalışma sayesinde, yüksek bir yaratıcılık yeteneği, muazzam bir düşünce kudreti, gerçekten Tanrısal bir fırça güzelliği elde etti.

Çartkov salona girince, büyük bir ziyaretçi kalabalığını tablonun çevresinde toplanmış buldu. Ortalıkta, herhangi bir eser hakkında hüküm yürütmekle meşgul

kalabalıklarda seyrek görülen bir sessizlik vardı. Çartkov anlamlı bir bilgiç yüzü takınmakta acele ederek tabloya yaklaştı. Aman Tanrım! Neydi o gördüğü!..

Önünde ressamın bir gelin kadar temiz, kusursuz, güzel eseri duruyordu. Bu eser; alçakgönüllü, kutsal, masum ve bir deha gibi basit, her şeyin üstünde yükseliyordu. Üzerlerine dikilen sabit bakışlardan şaşırmış olan Tanrısal varlıklar, güzelim kirpiklerini utangaçlıkla yere indirmiş gibiydiler. Resimden anlayanlar ellerinde olmayan bir hayret duygusuyla, bu görülmemiş, yeni fırçayı inceliyorlardı. Burada âdeta her şey –hem çok soylu bir pozla ifade edilen Raphael'in, hem de fırçanın olağanüstü kusursuzluğunu gösteren Correggio'nun teknikleri– birleşmiş gibiydi. Ama hepsinden çok göze çarpan şey, bizzat ressamın ruhundan kopan yaratıcılık yeteneği idi. Tablonun en ince çizgileri bile bu yetenekle doluydu. Tabloda resim tekniği yönünden en küçük bir kusur bile göze çarpmıyor, bütünüyle eser, bir iç kudret izi taşıyordu. Eserin bütün çizgilerinde, ancak doğada görülebilen ve yaratıcı bir sanatçının gözünden kaçmayan –ama taklitçi bir ressamda çarpık çurpuk çizgilerle belirtilen– akıcı bir yumuşaklık vardı. Sanatçının dış dünyadan aldığı izlenimleri kendi ruhunda hapsettiği, sonra da, bunları, ruh kaynağından uyumlu ve görkemli bir şarkı halinde dışarı yansıttığı görülüyordu... Yaratıcılığın ürünü olan bir eserle doğanın körü körüne bir taklidi arasında ne büyük bir uçurum bulunduğunu en kara cahiller bile anlamıştı.

Gözlerini tabloya dikenleri saran bu olağanüstü sessizliği anlatmak, âdeta olanaksızdı... Ne bir gürültü ne

de bir mırıltı duyuluyordu. Tablo ise her geçen dakika biraz daha yükseliyor, yükseliyordu. Parlaklığı ve olağanüstülüğü ile her şeyden ayırt ediliyor, sonunda, göklerden sanatçının üzerine yağan bir yetenek ve esin ürünü haline geliyordu; bütün bir insan ömrü ancak bu anı hazırlamak için geçer. Tabloyu çevreleyen ziyaretçilerin gözlerinden, ellerinde olmayarak yaşlar boşanmak üzere idi. En kılı kırk yaranından, en sapığına kadar bütün beğeniler, bu Tanrısal eser karşısında sessiz bir övgü halinde birleşmiş gibiydiler...

Çartkov, ağzı açık ve hareketsiz bir halde tablonun önünde duruyordu. Sonunda, ziyaretçiler ve resimden anlayanlar yavaş yavaş seslerini yükseltmeye, eserin değeri hakkında görüşler ileri sürmeye başlayıp, en sonunda da Çartkov'dan düşüncelerini söylemesini rica ettikleri zaman, o, kendini toplayabildi. Her zamanki ilgisiz tavrını takınmak ve ruhu paslanmış sanatçıların o bayağı ve sıradan görüşlerini söylemek, örneğin, "Evet, elbette bu sanatçının yeteneğini inkâr etmek kabil değil; bu resimde bir şeyler var... Sanatçının burada bazı şeyler anlatmak istediği belli... Ama asıl konuya gelince..." gibi şeyler söylemek ve bunun arkasından da hiçbir sanatçının duymak istemeyeceği cinsten bazı komplimanlar eklemek istedi... Evet; o bunu söylemeye hazırlanmıştı. Ama sözleri ağzında kaldı. Verdiği tek cevap bir hıçkırık ve bir gözyaşı tufanı oldu. Deli gibi salondan kaçtı.

Birkaç dakika, duygusuz ve hareketsiz bir halde, o çok güzel atölyesinin ortasında durdu. Bir anda bütün varlığı, bütün benliği uyanmış, canlanmıştı... Gençliği âdeta geri gelmiş, sönmüş olan yetenek kıvılcımları san-

ki yeniden parlamıştı. Gözlerindeki bağ birdenbire çözülüvermişti... Tanrım! Gençliğinin en güzel çağlarını işte böyle acımasızca mahvetmek; yüreğine hareket veren ve belki de bugün güzellik ve büyüklüğe erişmiş bulunacak olan, belki de bunun gibi, hayranlık ve şükran gözyaşları döktürecek olan ateş kıvılcımını yok etmek, söndürmek! Ve bütün bunları öldürmek! Hiç acımaksızın öldürmek! Bu anda ruhunda âdeta birdenbire, bir zamanlar bildiği o sıcaklık ve o atılımlar yine canlanır gibi oldu...

Fırçayı kaptığı gibi tuvale yaklaştı. Gösterdiği çabadan, terler alnında boncuklandı. Baştanbaşa tek bir güçlü istek haline dönüştü. Bir tek düşünceyle yanıp tutuştu: Cennetten kovulmuş bir meleği betimlemek istiyordu. Bu, ruh haline en uygun düşen düşünce idi. Ama, heyhat! Siluetleri, pozları, kompozisyonları, düşünceleri, zoraki ve uyumsuz oluyordu. Fırçası ve düşünme yetisi bir tek ölçüye, bir tek kalıba gereğinden çok alışmıştı. Sınırları aşmak ve bizzat kendi kendine taktığı zincirleri atmak için harcadığı boş çaba onu yanlışlara ve yanılgılara sürüklemekten başka bir şeye yaramadı. O, yorucu ve uzun aşamalı öğreniş merdivenini, geleceğin büyük adamı olmanın en ilkel yasalarını küçümsemişti. Öfkelendi. Atölyesindeki bütün son eserlerini modaya uygun o soğuk resimleri, husar ve müşavir portrelerini dışarı götürmelerini emretti. Tek başına odasına kapandı, kimseyi içeri bırakmamalarını tembih etti ve kendini tamamıyla işe verdi. Sabırlı bir genç gibi, bir öğrenci gibi çalıştı. Gelgelelim, fırçasından çıkan her şeyde önüne geçilmez bir noksanlık göze çarpıyordu. Adım başında, en basit kuralları bilmemesinden ötürü duraklamak

zorunda kalıyordu. En basit ve önemsiz bir işlem bütün şevkini kırıyor ve düşünme yetisinin karşısında aşılmaz bir engel oluşturuyordu. Fırçası elinde olmayarak evvelce öğrenilmiş biçimlere başvuruyor, elleri yalnız o bilinen pozlara yatıyor, resimdeki baş, o sert duruştan başkasına cesaret edemiyor, hatta resmettiği elbise kıvrımları bile itaatsizlik ediyor; alışık olmadıkları pozlar alan vücutları örtmek istemiyorlardı. Ve o, bizzat kendisi, bütün bunları duyumsuyor, fark ediyor ve görüyordu.

Sonunda, kendi kendine, 'Acaba, gerçekten de bende yetenek var mıydı? Ben aldanmamış mıydım?' dedi. Ve bu sözleri söyledikten sonra bir zamanlar, münzevi Vasili Ostrov'daki yoksul odasında, insanlardan, refahtan, bütün kaprislerden uzak olarak, o kadar temiz, o kadar tutkusuz yaptığı eski tablolarına yanaştı. Bütün bunları dikkatle gözden geçirmeye başladı; bunlarla birlikte, eski yaşamı da belleğinde canlanmaya başladı. Umutsuzluk içinde, 'Evet,' diye söylendi, 'bende yetenek varmış. Her şeyde ve her yerde bunun izleri ve belirtileri görülüyor.'

Durdu; birdenbire bütün bedeni titremeye başladı. Gözleri, kendisine dikilmiş olan bir çift gözle karşı karşıya geldi. Bu, Şukin Dvor'dan satın aldığı o olağanüstü portreydi. Bu portre, uzun zamandan beri öteki tabloların arkasında saklı duruyordu. Ressamın tamamıyla hatırından çıkmıştı. Şimdi ise, âdeta mahsus gibi, atölyeyi dolduran modaya uygun son eserlerini dışarı attırınca, bu portre de gençlik zamanında yaptığı öteki resimlerle birlikte meydana çıkmıştı. Bunun bütün o tuhaf serüvenini hatırına getirince, yaşamındaki değişikliğe kısmen bu tuhaf portrenin neden olduğunu, portrenin

içinde gizemli bir biçimde bulduğu hazinenin bütün yeteneklerini mahveden, kendisindeki o ölümlü duyguları uyandırdığını hatırlayınca, bütün ruhunu çılgın bir öfke kapladı. Bu nefret ettiği portreyi hemen dışarı götürmelerini emretti...

Ama ruh çatışması bununla yatışmadı. Bütün duyguları, bütün benliği baştanbaşa sarsılmıştı. Ruhunda, gençlere büyük eserleri esinleyen, ama imgelem sınırlarını aşanlarda ise yararsız bir hırs doğuran, insanı her türlü fenalığa götürebilen o müthiş azabı duydu. Bu müthiş azap, bazen şaşılacak bir ayrıcalık olarak, gücünün üstünde iş yapmaya çalışan ama yapamayan sönük yeteneklerde görülmektedir.

Ressam müthiş bir kıskançlığa, çılgın bir kıskançlık illetine tutuldu. Yetenek izlerini taşıyan bir eser gördüğü zaman ejderha gibi gözlerini açardı.

Ruhunda, belki de insanlığın hiç bilmediği cehennemi bir düşünce doğdu ve bunu, çılgın bir hevesle uygulamaya koyuldu. Eh güzel sanat eserlerini satın almaya başladı. En pahalı fiyatla satın aldığı bir tabloyu özenle odasına getirir ve bir kaplan yırtıcılığıyla üzerine atılır, onu yırtar, parçalar, parça parça doğrar ve keyifli keyifli gülerek ayaklarıyla çiğnerdi. Biriktirdiği müthiş servet, onun bu cehennemi isteklerini yerine getirmeye yarayacak bütün araçları sağlamasına olanak veriyordu. Bütün altın torbalarının ağzını çözdü; sandıkları açtı. Hiçbir cehalet canavarı hiçbir zaman, bu kudurmuş intikamcı kadar çok sayıda, üstün değer taşıyan eser yok etmemiştir. Çartkov'un göründüğü her artırmada herkes, daha önceden, en küçük bir sanat eserini satın almaktan umudunu keserdi. Denilebilir ki, gazaplı gök-

yüzü, dünyanın bütün ahengini bozmak için bu müthiş belayı, yeryüzüne mahsus göndermiş gibiydi. Bu müthiş tutku onun yüzüne korkunç bir renk vermişti: Yüzünde hiç silinmeyen bir kin anlatımı okunuyordu; çizgilerinde genellikle bir lanet, bir ret ve inkâr vardı. Puşkin'in mükemmel betimlediği o korkunç Demon* Çartkov'un kişiliğinde tamamıyla canlanmış gibiydi. Ağzından, zehirleyici sözlerden ve sürekli eleştiriden başka bir şey işitilmez olmuştu.

Yollarda âdeta bir Harpi** gibi dolaşırdı. Onu daha uzaktan gören herkes, hatta tanıdıkları bile, yollarını değiştirmeye ve –bütün günlerini zehirlemeye yetebileceğini söyleyerek– böyle bir karşılaşmadan kaçınmaya çalışırlardı.

Dünyanın ve sanatın talihine olarak böyle gergin ve zoraki yaşayış uzun süremezdi. Tutku ölçüsü, bu yaşayışın cılız güçlerine göre, gerçekten büyük ve olağandışıydı. Delilik ve çılgınlık nöbetleri sıklaşmaya başladı. Sonunda bütün bunlar korkunç bir hastalık haline döndü... Tez veremle birleşen şiddetli bir humma, ona öyle bir şiddetle saldırdı ki, üç gün içinde bir deri bir kemik kaldı. Ayrıca, iyileşmesi olanaksız bir de delilik belirtisi baş gösterdi. Bazen, üç dört kişi bile onu tutmaya yetmiyordu. Çoktan beridir unuttuğu o olağanüstü portrenin canlı gözlerini görür gibi olduğu zamanlar, deliliği müthiş bir hal alıyordu. Çevresini alan bütün insanlar ona, müthiş portreler halinde görünmeye başladı. Bu portreler onun gözünde ikileşiyor, dörtleşiyor; bütün duvarları, sabit ve canlı gözlerini kendisine dikmiş, birtakım

* Puşkin'in "Demon" adlı şiirine gönderme yapılmaktadır. *–çev.*

** Yırtıcı kuş bedenli, kadın başlı mitolojik canavar. *–çev.*

portrelerle dolu görüyordu. Bu portreler ona tavandan, döşemeden bakıyor, odası bu hareketsiz gözleri sığdırabilmek için uzunlamasına ve genişlemesine, sınırsız, büyüyordu.

Çartkov'un tedavisini üzerine alan ve kısmen onun garip serüvenini bilen doktor, hastanın bu sayıklamasıyla, yaşamındaki serüven arasında, gizli bir bağ bulmaya bütün gücüyle çalıştı; ama hiçbir sonuç elde edemedi. Hasta, kendi ıstırabından başka ne bir şey duyuyor, ne de bir şey anlıyordu. Sadece korkunç feryatlar koparıyor, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyordu.

Sonunda yaşamı, son bir sessiz ıstırap nöbeti arasında söndü. Ölüsü korkunçtu. Muazzam servetinden hiçbir şey bulamadılar. Ama değerleri milyonları aşan yüksek sanat eserlerinin yırtılmış parçalarını gördükleri zaman, bu servetin ne delice savrulduğunu anlamakta gecikmediler.

II

SANAT MERAKLILARINDAN zengin birine ait eşyaların artırma ile satıldığı bir evin kapısı önünde birçok araba, fayton ve landon birikmişti. Bu gibi sanat meraklıları bütün ömürlerini Zephir* ile Amour'un** tatlı hayalleri içinde geçirir ve "bilim ve sanat koruyucusu" unvanını alırlar... Bunun için de dedelerinden kalan ya da bizzat kendi emeklerinin ürünü olan milyonları safça harcarlar. Bilindiği üzere bu gibi bilim ve sanat koruyucuları artık kalmamıştır. 19. yüzyılımız çoktan

---

* Yunan mitolojisinde 'Batı rüzgârı'nın kişileştirilmiş adıdır. *-çev.*

** Yunan mitolojisinden aşk tanrısı. *-çev.*

beri, milyonlarını kâğıt üzerine dizili rakamlar halinde görmekten zevk alan sıkıcı bir banker fizyonomisini almıştır.

Uzun salon, leşe üşüşen yırtıcı kuşları andıran alaca bulaca bir ziyaretçi kalabalığıyla dolmuştu. Burada Gostini Dvor'dan* gelmiş bir alay Rus tüccarı, hatta mavi Alman ceketleri giymiş bitpazarı esnafı da vardı. Bunların buradaki görüntüsü, yüzlerinin anlatımı her zamankinden daha sert, daha serbestti; hallerinde, Rus tüccarlarının dükkânlarında, müşterileri karşısında takındığı yapma nezaketten eser yoktu. Başka koşullar altında önlerinde yerlere kadar eğilmeye hazır oldukları aristokratlardan birçoğu salonda bulunmasına rağmen, bu tüccarlar hiç de yapmacık bir nezaket göstermeye gerek görmüyorlardı. Onlar burada tamamıyla teklifsizdiler; malın cinsini anlamak için büyük bir saygısızlıkla kitapları ve tabloları elliyor, uzmanlaşmış soyluların verdiği bir fiyatı hiç çekinmeden artırıyorlardı. Burada, kahvaltı yerine her gün buraya gelmeyi alışkanlık edinmiş bu artırmalı satışların sürekli müşterileri; kendi koleksiyonlarını artırma fırsatlarından hiçbirini kaçırmayan ve 12.00-13.00 arasında yapılacak başka işleri olmayan, bu işin meraklısı soylular, ayrıca, elbiseleri kadar cepleri de zavallı olan ve herhangi bir dünya emeli beslemeden sadece, işlerin nasıl bir renk alacağını, kimin daha çok, kimin daha eksik bir fiyat biçeceğini, kimin kimi mat edeceğini, hangi malın kimin üzerinde kalacağını anlamak için her gün buraya gelen soylu efendiler de vardı.

---

* Petersburg'daki pazar yerlerinden birinin adı. *–çev.*

Tabloların büyük bir bölümü karmakarışık bir halde şuraya buraya atılmıştı. Bunların arasında eski mobilyalar ve belki de kitapları gözden geçirmek gibi iyi alışkanlıkları hiç olmayan eski sahiplerinin imzalarıyla süslü kitaplar da vardı. Çin vazoları, masalar için mermerler, ayakları vahşi hayvan pençesi, sfenks, aslanpençesi biçiminde işlenmiş altın yaldızlı, yaldızsız, kenarları eğri büğrü yeni ve eski mobilyalar; asma lambalar, avize gibi şeyler, mağazalarda olduğu gibi bir düzen altında değil, karmakarışık bir halde duruyordu.

Bütün bunlar bir bakıma, güzel sanatlar sergisini andırıyordu. Genellikle bir artırmalı satış karşısında duyduğumuz duygular korkunçtur, buradaki her şey âdeta bir cenaze alayını andırır. Artırmalı satışın yapıldığı salon her zaman karanlıktır. Mobilyalarla, tablolarla kapatılmış pencereler içeriye çok az ışığın girmesine olanak verir. Yüzlerdeki sessizlik, garip bir şekilde burada toplanmış olan zavallı sanat eserlerine, çekicinin vuruşlarıyla, son dinsel töreni yapan tellalın hazin sesi... Özetle, bütün bunlar, insandaki o garip hoşnutsuzluk izlenimlerini artırır.

Artırma en hararetli zamanında idi. Hep birlikte ileri atılan, üstleri başları düzgün büyük bir insan kalabalığı, hep bir ağızdan bir şeyler söylüyordu. Dört bir yandan gelen "ruble, ruble, ruble" kelimeleri, tellala –açılışından beri dört katına çıkan– fiyat artırılışını tekrar etmeye vakit bırakmıyorlardı. Bu insan kalabalığı, resimden biraz olsun anlayan herkesin dikkat etmeden geçemeyeceği bir portrenin çevresine toplanmıştı.

Portreyi yapan sanatçının yüksek yeteneği açıkça göze çarpıyordu. Görünüşe göre portre birçok sefer ona-

rılmıştı. Portre, geniş bir harmaniye bürünmüş, esmer çehreli, yüzünün anlatımı tuhaf ve olağanüstü olan bir Asyalıyı gösteriyordu. Ama portrenin çevresine birikmiş kalabalığı en çok şaşırtan şey, portrenin gözlerindeki eşsiz canlılıktı. İnsan bu gözlere baktıkça, bunlar insanın içine daha çok işliyormuş gibi oluyordu...

Ressamın bu tuhaflığı, bu akıl almaz hokkabazlığı herkesin dikkatini çekmişti. Tabloyu satın almak için rekabete girişenlerden birçoğu artık çekilmişlerdi. Çünkü tablonun fiyatını çok artırmışlardı. Ortada, böyle bir kazançtan asla vazgeçmek istemeyen resim meraklısı ünlü iki aristokrattan başka kimse kalmamıştı. Bunlar kızışmışlardı. Görünüşe göre tablonun fiyatını da akıl almaz bir noktaya çıkaracaklardı. Ama bu sırada, tabloyu incelemekte olanlardan birisi:

"Tartışmanızı geçici bir zaman için kesmeme izin verin," dedi. "Benim bu tablo üzerinde belki de herkesten çok hakkım var."

Bu sözler üzerine herkesin dikkati bunu söyleyen adamın üzerine çevrildi. Bu, otuz beş yaşlarında kadar görünen, düzgün vücutlu, siyah uzun saçlı bir adamdı. Mutlu bir kaygısızlık taşıyan tatlı yüzü, insanın aklını bulandıran bütün dünya heyecanlarından uzak kalmış bir ruh taşıdığını gösteriyordu. Üzerindeki elbisenin moda ile hiçbir ilişiği yoktu. Her şeyinde bir sanatçı hali vardı, gerçekten de burada hazır bulunanlardan çoğunun şahsen tanıdığı ressam B... idi.

Ressam B... dikkatin kendisine çevrilmiş olduğunu görerek sözlerini sürdürdü:

"Bu söylediğim şey tuhafınıza gitmiş olabilir. Ama anlatacağım küçük hikâyeyi dinlemeye razı olursanız, o

vakit, belki, bu sözleri söylemekte haklı olduğumu göreceksiniz!.. Her şey, aramakta olduğum portrenin, özellikle bu portre olduğuna beni inandırıyor."

Hemen hemen herkesin yüzünde çok doğal bir merak uyandı. Artırma tellalı bile durakladı ve ağzı açık, çekici havada olduğu halde dinlemeye hazırlandı.

Hikâyenin başında birçokları ellerinde olmayarak gözlerini portreye çeviriyordu. Ama hikâye gitgide ilginç olmaya başlayınca bütün gözler yalnız hikâyeciye dikildi.

Ressam B... hikâyesine başladı:

"Şehrin, Kolomna adını taşıyan semtini bilirsiniz! Burada hiçbir şey Petersburg'un öteki yanlarına benzemez!.. Burası ne hükümet merkezi, ne de taşradır. Kolomna sokaklarına girdiğin zaman bütün canlı isteklerin ve dürtülerin senden uzaklaştığını duyar gibi olursun!.. Gelecek buraya uğramaz; sessizlik ve içine kapalılık, hükümet merkezinin kalabalığından kaçan her şey, buraya sığınmıştır. Emekli memurlar, dullar, Senat'a* işleri düştüğü için hemen hemen bütün ömürlerini burada geçirmeye mahkûm olan yoksul kimseler, bütün gününü pazarlarda geçiren, mahalle bakkallarında satıcılarla gevezelik eden ve her gün beş kapiklik kahve ile dört kapiklik şeker satın alan emektar aşçı kadınlar; ayrıca, kıyafetleriyle, yüzleriyle, saçlarıyla, gözleriyle –tıpkı havanın ne fırtınalı, ne de güneşli olmadığı, ortalığa yayılan bir sisle bütün eşyanın donuk ve bulanık göründüğü o kararsız günler gibi– bulanık ve kül rengi bir manzara gösteren bütün o 'külrengi' diyebileceği-

* Çarlık Rusyasında Yargıtay. *-çev.*

miz insanlar kesimi hep burada oturur. Emekli küçük tiyatro memurlarını, emekli fahri müşavirleri, Mars'ın dudakları şiş, bir gözü patlak emekli torunlarını da* bu kesime sokabiliriz.

Bunlar tamamıyla duygusuz kimselerdir. Başlarını hiçbir yana çevirmeden yürür, susar ve hiçbir şey düşünmezler. Bunların odalarında fazla bir zenginlik görülmez; bazen sadece bir şişe halis Rus votkası bulunur. Bu adamlar, gece saat on ikiyi geçtikten sonra bütün kaldırımların egemeni kesilen genç Alman esnafının – bu Meşcanskaya Caddesi kahramanlarının– genellikle pazar günleri içmeyi alışkanlık edindiği çok miktarda votka ile duydukları kuvvetli sarhoşluğu hissetmeksizin, bütün gün tekdüze hareketlerle bu şişeyi yudum yudum içerler.

Kolomna'daki yaşayış korkunç bir inzivadır. Oradan zaten pek seyrek geçen arabalar, gürültü patırtılarıyla, çıngıraklarıyla genel sessizliği bozan, tiyatro aktörlerinin bindiği arabalardır. Burada herkes yaya yürür. Arabacılar, kendi sakallı beygirleri için ot taşıyarak çoğu zaman yolcusuz ve boş arabalarıyla geçerler. Kahvaltı da içinde, ayda beş rubleye bir ev kiralamak bile mümkündür. Emekli maaşı alan dul kadınlar buranın en aristokrat aileleri sayılır. Bunlar dürüst bir yaşam sürer; odalarını sık sık temizler, lahananın ve sığır etinin pahalılığı üzerine arkadaşlarına laf atarlar.

Bunların çoğu zaman genç, sessiz, sevimli birer kızları, çirkin birer küçük köpekleri ve sarkacı gidip gelirken melankolik sesler çıkaran birer duvar saatleri bulunur.

---

* Emekli askerler anlatılmak isteniyor. *–çev.*

Sonra aldıkları para Kolomna'dan ayrılmalarına elvermeyen aktörler gelir; bunlar her sanatçı gibi, zevk için yaşayan serbest kimselerdir. Bunlar, robdöşambrlarıyla oturur, tabanca onarırlar. Kartondan, evde kullanılmaya yarar bir sürü ıvır zıvır yapar, kendilerini ziyarete gelen ahbaplarıyla iskambil ve dama oynar, geceleri de bunlara ara sıra punç ekleyerek, hemen hemen aynı şeyleri yinelerler.

Kolomna'nın bu kodamanlarından ve soylularından sonra sefil dökünтüler gelir. Bunlara ad vermek, yıllanmış sirke içinde üreyen sayısız haşaratı saymak kadar güçtür. Bunların içinde tapınan, içki içen, aynı zamanda hem tapınıp hem içki içen, anlaşılmaz birtakım kaynaklardan kıt kanaat geçinen yaşlı kadınlar vardır. Her türlü eski bez ve paçavraları on beş kapiğe satmak için karıncalar gibi, ta Kalkinkin Köprüsü'nden bitpazarına kadar taşırlar. Özetle, yoksulları gözeten en merhametli ekonomi sisteminin bile durumlarını düzeltemeyeceği, insanlığın en bahtsız dökünтüleri çoğunlukla buradadır.

Ben bu çeşit halkın, çoğu kez, çok ivedi bir yardım sağlamak, borç para bulmak gibi gereksinmelerle nasıl kıvrandığını daha iyi anlamanız için bunlardan söz ettim. İşte bunun sonucu olarak, burada, bu insanlar arasında rehin karşılığı ve yüksek faizle borç para veren, türü kendine özgü birtakım tefeciler türedi. Bu küçük tefeciler, öteki büyük tefecilerden birkaç kat duygusuzdur. Çünkü bunlar –ancak araba ile gelen insanlarla ilişkisi olan– büyük tefecilerin görmediği bir yoksulluk içinde ve sefaletin parlak bir görünüşünü oluşturan paçavralar ortasında yetişmişlerdir. Bunların ruhunda yaşayan bütün insanca duygular, bunun içindir ki, pek erken ölür.

Bu tefeciler içinde bir tanesi vardır ki... ama anlatmakta olduğum bu olayın geçen yüzyıla, merhume II. Katerina'nın zamanına ait olduğunu size önceden haber vereyim... Bu bakımdan, o zamandan beri Kolomna'nın manzarasında, onun içindeki yaşayışta bir hayli değişiklik olduğunu, tabii siz de tahmin edersiniz! İşte bu tefeciler arasında, şehrin bu kısmına çoktan beri yerleşen öyle bir tanesi vardı ki, her bakımdan değişik bir yaratıktı. Bu adam, Asyalıların giydiği geniş bir kostümle gezerdi. Yüzünün esmer rengi onun bir güneyli olduğunu gösteriyordu; ancak bu hangi ulustandı? Hintli mi, Yunan mı, İranlı mı idi? Bu konuda kesin olarak kimse bir şey söyleyemiyordu. Âdeta dev gibi uzun boyu, anlatılması güç denecek kadar korkunç bir rengi olan yanık, esmer ve zayıf yüzü, olağanüstü bir ışıkla yanan büyük gözleri, dışarıya doğru bir çıkıntı yapan sık kaşları onun hükümet merkezinin bu külrengi insanlarından kuvvetle ve kesinlikle ayırt etmekte idi. Onun oturduğu ev de, öteki küçük tahta evlere hiç benzemiyordu. Bu, bir zamanlar Ceneviz tüccarlarının bol bol yaptığı taş evlerden birine benziyordu. Bu evlerin pencereleri demir kepenkli ve sürgülü olup, biçimleri ve büyüklükleri birbirine uymazdı.

Bu tefecinin öteki tefecilerden farkı, yoksul kocakarılardan tutunuz da har vurup harman savuran soylulara varıncaya kadar herkese istedikleri kadar para verebilmesinde idi. Evinin önünde şık arabaların durduğu sık sık olurdu; bazen bu arabaların penceresinden şık bir salon kadınının başı görünürdü. Onun demir sandıklarında hesapsız para, mücevher, pırlanta ve her cins rehin bulunduğu; ama kendisinin öteki tefeciler gibi açgözlü

ve para canlısı olmadığı rivayet edilirdi. Görünüşe göre oldukça uygun vadelerle seve seve para verirdi. Ama garip birtakım hesap işlemleriyle verdiği paralardan çok yüksek faizler elde etmesini bilirdi.

Söylentiler böyleydi, ama bu söylentilerin en tuhafı ve en şaşılacak olanı, ondan para alan herkesin uğradığı garip sonuçtu: Bunların hepsinin yaşamı, bir facia ile sona eriyordu. Bütün bunlar, sadece halkın kanısı, budalaca kör inançları mı idi, yoksa belli bir amaçla ortaya atılmış söylentiler miydi? Belli değil. Ne var ki, kısa bir zamanda herkesin gözü önünde gerçekleşen birkaç olay çok canlı ve anlamlıydı. O dönemin aristokratları arasında seçkin bir aileye mensup olup, daha genç yaşta devlet memuriyetlerinde kendini gösteren bir genç göze çarpmıştı. Bu genç doğru olan, yüksek olan her şeyin ateşli bir savunucusuydu. Sanatın ve insan zekâsının yarattığı bütün eserleri çılgınca seviyor, ileride gerçek bir güzel sanat ve bilim koruyucusu olmaya aday görünüyordu. Kısa bir zamanda bizzat imparatoriçenin dikkatini çekmişti. İmparatoriçe tam onun yetenek ve isteğine uygun önemli bir görev verdi. Genç adam bu görevinde bilime ve genellikle hayır işlerine çok yararlı olabilirdi. Genç soylu, çevresine ressamları, şairleri, bilginleri topladı. Herkese bir iş vermek, herkesi teşvik etmek ve yüreklendirmek istiyordu. Kendi hesabına birçok yararlı eser bastırdı, birçok sipariş yaptı, teşvik edici ödüller koydu. Bütün bu işler için bir yığın para harcadı ve en sonunda mali durumu bozuldu. Ancak, yüksek duygularla dopdolu olan bu genç işlerini yüzüstü bırakmak istemedi; borç para bulmak için birçok yere başvurdu, sonunda, ünlü tefeciye gitti.

Tefeciye oldukça büyük bir borç yaptıktan sonra bu genç kısa bir zaman içinde tamamıyla değişti; yükselmekte olan bütün zekâ ve yeteneklere karşı kötü davranmaya, onları hor görmeye başladı. Her eserin yalnız kusurlarını görüyor, her sözü yanlış yorumluyordu. Kötü bir rastlantıyla, Fransız Devrimi de bu sıralarda başlamıştı. Bu olay, her kötülüğü yapmasına birdenbire bir fırsat oluşturdu. Her şeyde bir çeşit devrimci eğilim görmeye başladı, her şey ona devrimi ima ediyordu. Her şeyden o kadar işkilleniyordu ki, sonunda bizzat kendi kendisinden de kuşkulanmaya, şunun bunun hakkında bir sürü uydurma ve korkunç raporlar vermeye başladı; bu yüzden birçok insanın başına felaketler getirdi.

Bu gibi hareketlerin eninde sonunda imparatoriçenin de kulağına kadar gideceği pek tabii idi. İyi yürekli imparatoriçe öfkelendi, taçlı başını süsleyen o ruh soyluluğuyla birkaç söz söyledi. Bu sözler her ne kadar harfi harfine bize kadar gelmediyse de bunlardaki derin anlam birçok insanın kalbine yazıldı. İmparatoriçe monarşik yönetim altında ruhun soylu ve yüce atılımlarının baskı görmediğine, şiir, güzel sanat ve zekâ eserlerinin hor görülmediğine ve kovuşturmaya uğramadığına işaret etmişti. Tersine bunların biricik koruyucuları hükümdarlardı. 'Dante kendi cumhuriyetçi vatanında sığınacak bir köşe bulamazken Molière'ler, Shakespeare'ler bu hükümdarların yüksek himayeleri altında gelişmişlerdi. Gerçek dâhiler, bugüne kadar dünyaya bir tek şair vermemiş olan cumhuriyet döneminin terörist ve karışık siyasi olayları içinde değil, belki hükümdarların ve hükümdarlıkların kudretli ve parlak dönemlerinde ortaya çıkar. Şair ve sanatçıları kayırmak gerekir. Çünkü

bunlar ruhlarda karışıklık ve ayaklanma değil, olağanüstü güzel bir barış ve dinginlik yaratırlar. Bütün bilginler, şairler, sanatçılar imparatorluk tacının incileri ve pırlantalarıdır. Büyük bir hükümdarın dönemi bunlarla güzelleşir ve bunlarla parlar.'

Bu sözleri söyleyen imparatoriçe, o dakikada Tanrısal bir güzellik taşıyordu. İhtiyarların, gözleri yaşarmadan bundan söz edemediklerini hatırlarım. Bu işle herkes ilgilendi. Rus yüreğinde her zaman, ezilenlere yardım etmek gibi güzel duygular yaşadığını ulusal gururumuzun iftihara değer bir erdemi olarak kaydetmek gerekir. Kendisine gösterilen güveni kötüye kullanan soylu genç, başkalarına ibret olacak bir biçimde cezalandırıldı ve işinden çıkarıldı. Ama kendisi için çok daha korkunç olan bir cezayı vatandaşlarının gözünden okudu: Bu ceza genel ve kesin bir küçümseme idi. Bu mağrur benliğin ne kadar acı çektiğini anlatmak mümkün değildir. Gurur, kırılmış bir özsaygı, mahvolmuş umutlar hep bir araya geldi; korkunç delilik ve çılgınlık nöbetleri arasında yaşamı sona erdi.

İkinci dikkate değer örnek de yine herkesin gözü önünde geçti: Kuzey hükümet merkezimizde o zamanlar oldukça bol bulunan güzel kızlardan biri bütün kızlardan üstün bir durumdaydı. Bu, bizim kuzey güzelliğimiz ile güney güzelliğimizin olağanüstü bir birleşmesiydi. Babam ömrü boyunca buna benzer bir şey görmediğini söylerdi. Her şey; zenginlik, zekâ, ahlak güzelliği bu kızda birleşmiş gibiydi. Kızın birçok isteklileri vardı; bunların arasında hepsinden çok dikkati çeken Prens R... idi. Prens R... gençlerin en soylusu, en iyisi, gerek yüz, gerek şövalyece hareket, gerek yüce gönüllülük ba-

kımından hepsinin güzeli, kadınların ideali, romanların kahramanıydı: Bir kelime ile o, bir Grandison* idi. Prens R... kıza çılgınca âşıktı, aynı derecede ateşli bir aşkla da seviliyordu. Ama kızın anası babası delikanlıyı kızlarına layık görmüyordu. Delikanlının dedesinden kalan mal mülk çoktandır onun olmaktan çıkmıştı. Ailesi eski saygınlığını kaybetmişti. Prensin durumunu bilmeyen yoktu.

Prens R... işlerini düzeltmek bahanesiyle ansızın hükümet merkezinden ayrıldı. Kısa bir zaman sonra inanılmayacak bir görkem ve zenginlik içinde ortaya çıktı. Parlak balolar ve şölenler onu bütün çevreye tanıttı. Güzel kızın babası ona iltifat etmeye başladı ve şehirde parlak bir düğün yapıldı.

Damattaki bu değişikliğin, bu görülmemiş zenginliğin nereden geldiğini, doğrusu, hiç kimse açıklayamıyordu. Ama kulaktan kulağa, delikanlının bilinmeyen bir tefeci ile ilişkiye giriştiği, ondan borç para aldığı söyleniyordu. Yine de, ne olursa olsun, düğün bütün şehri ilgilendirdi: Gerek geline, gerek damada herkes imreniyor, bunların ateşli ve vefalı sevdalarını, her ikisinin de çektiği nice acıları ve ikisinin de erdemlerini herkes biliyordu. Hayalperest kadınlar genç evlileri bekleyen o büyük mutluluğu daha şimdiden kafalarında canlandırıyorlardı. Ama işler başka türlü yürüdü. Bir yıl içinde damatta korkunç bir değişiklik oldu. O ana kadar soylu ve çok güzel olan karakteri; kuşku ve kıskançlık ile, hoşgörüsüzlük ve bitmez tükenmez kapris zehirleriyle zehirlendi. Karısına

---

* Sir Charles Grandison: İngiliz yazar Samuel Richardson'ın, 1753 yılında yayımlanan *The History of Sir Charles Grandison* adlı romanının kahramanı. *-çev.*

karşı zalim ve gaddar bir koca oldu; önceden kimsenin tahmin edemeyeceği ve insanlığa yakışmaz birtakım hareketlerde bulundu, hatta karısını dövdü bile. Çok az bir zaman önce güzelliğiyle parlayan, arkasından kendisine tutkun bir yığın genci peşinden sürükleyen genç kadın, bir yıl içinde tanınmaz bir hale geldi.

Bu kara bahtına daha fazla katlanmak gücünü kendinde bulamayan genç kadın, sonunda ayrılma düşüncesini ilk kez ortaya attı. Bunun düşüncesi bile kocasını çılgına çevirdi. İlk çılgınlık buhranında elinde bıçakla karısının odasına saldırdı, eğer onu tutmamış olsalardı, kesinlikle karısını bıçaklayacaktı. Bir çılgınlık ve umutsuzluk buhranı içinde bıçağı kendine sapladı ve müthiş acılar içinde öldü.

Herkesin gözü önünde geçen bu iki olaydan başka aşağı tabakalar arasında geçen ve hemen hemen hep bir facia ile sonuçlanan birçok başka olaydan da söz edildi. Namuslu ve hiç içki kullanmayan bir adam günün birinde ayyaş oldu; bir tüccarın tezgâhtarı patronunu soydu; yıllarca müşterilerini namusuyla taşıyan bir arabacı, günün birinde beş para için bir müşterisini öldürdü.

Bazen bire bin katarak anlatılan bu gibi olayların Kolomna'nın kendi halindeki sakinleri arasında elde olmayarak bir dehşet uyandırmaması olanaksızdı. Tefecinin cin ve perilerle ilişkisi olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu. Anlattıklarına göre tefecinin önerdiği koşullar, insanın saçlarını dimdik yaparmış; zavallı borçlu bunları kimseye anlatmaya cesaret edemezmiş, tefecinin verdiği paraların yakıcı bir özelliği varmış, kendi kendilerine ışık saçar, üzerlerinde tuhaf işaretler taşırlarmış. Özetle tefeci hakkında bir sürü saçma söylenti döner

dururdu. İşin asıl şaşılacak yanı, bütün bu Kolomna halkının bütün bu kocakarılar, küçük memurlar, küçük artistler dünyasının, kısaca yukarıda kendilerinden söz ettiğimiz bütün bu insan artıklarının tefeciye başvurmaktansa son kertesine kadar sabredip katlanmayı yeğlemeleridir. Hatta ruhlarını azaba sokmaktansa maddi varlıklarına kıymayı yeğleyen, açlıktan ölmüş kocakarılara bile rastlanıyordu. Sokakta onunla karşılaşanlar ellerinde olmayarak bir korku duyardı. Yoldan geçenler sakınmayla birkaç adım geriler, sonra uzun uzun arkaya bakar, tefecinin uzaklarda kaybolmak üzere olan upuzun siluetini gözlerlerdi. Tefecinin yalnız görünüşünde bile o kadar olağanüstü yanlar vardı ki, bu görünüş herkesi ister istemez onu doğadışı bir varlık olarak kabul etmeye zorlayabilirdi. Başka insanlarda pek rastlanmayan bu derin oyulmuş güçlü çizgiler; bu tunç renkli yanık çehre; bu son derece kaim kaşlar; bakışlarına dayanılmayan bu korkunç gözler, hatta onun Asyalı elbisesinin bu geniş kıvrımları, kısaca bütün bunlar bu vücudun içinde tutuşan tutku karşısında âdeta bütün öteki insanlardaki tutkuların tamamıyla soluk kaldığı duygusunu veriyordu.

Babam ona rastladıkça kımıldamadan durur ve her seferinde, 'Şeytan, şeytanın ta kendisi!' demekten kendini alamazmış. Bu hikâyenin asıl konusunu oluşturduğu için, hazır sırası gelmişken, sizi babamla tanıştırayım. Babam birçok bakımdan olağanüstü bir adamdı. Bu eşine az rastlanır, okulsuz ve hocasız kendi kendine yetişmiş, yolu yordamı kendi ruhundan çıkarmış, yalnız ilerleme hırsına kapılarak, belki kendisinin de bilmediği bazı nedenler dolayısıyla sadece ruhunun gösterdiği yol-

dan yürümüş bir ressamdı. Babam çağdaşlarının 'cahil' kelimesiyle ayıpladığı doğuştan yetenekli olan insanlardan biriydi. Doğuştan yetenekli böyle insanlar, ne bu gibi ayıplamalardan, ne de bizzat kendi başarısızlıklarından etkilenirler; tersine, bu hallerden ancak yeni güç ve atılımlar kazanırlar ve kendilerine cahil sıfatını taktıran eserlere bakarak, ruhça çok daha ilerilere giderler.

Yüce bir içgüdü ile her yerde bir düşüncenin varlığını hissederdi; 'tarihî resim' deyiminin gerçek anlamına kendi kendine varmıştı; Raphael'in, Leonardo da Vinci'nin, Titien'in, Correggio'nun basit bir baş resmine, bir portresine niçin tarihî bir resim denilebildiği halde, konusu tarihten alınmış koskoca bir tablonun bütün iddiasına rağmen, bir *tableau de genre* kaldığını pekâlâ anlamıştı. Gerek iç duyguları, gerek kişisel inançları, fırçasını büyüklüğün o son ve en yüksek aşaması olan dinsel konulara doğru sürükledi.

Birçok ressamda olan şımarıklık ve sinirlilik onda yoktu. Sağlam karakterli, namuslu, dürüst, hatta biraz kaba, kendi kabuğuna çekilmiş, ruhça oldukça mağrur, insanlardan hem hoşgörülülükle, hem de sert bir dille söz eden bir adamdı.

Genellikle, 'Ben onlara ne diye önem vereyim,' derdi. 'Ben onlar için çalışmıyorum ki. Tablolarımı onların salonlarına götürmeye de hiç niyetim yok. Beni anlayan bana minnettar da olur. Bir salon adamını sanattan anlamıyor diye ne diye suçlayalım? Herif buna karşılık güzel kumar oynar, şaraptan, atlardan iyi anlar ya. Beyefendinin bundan fazlasını bilmeye ne zoru var? Bir adam hem bunu, hem ötekini yapmaya, bilgiçlik taslamaya kalkarsa o zaman dünyanın rahatı kaçar. İyisi mi,

herkes kendi işine baksın, kendi işiyle uğraşsın. Bana kalırsa bilmediğini açıkça söyleyen bir adam, bilmediğini biliyorum diye iddia eden ve ikiyüzlülük yaparak her işi berbat eden adamdan daha iyidir.'

Babamın kazancı çok azdı; eline geçen para ile ancak ailesini geçindirebiliyor, eserlerini tamamlamak olanağını zor buluyordu. Bundan başka, bir başkasına yardım etmekten, yoksul bir ressama elini uzatmaktan da asla geri durmazdı. Dedelerinin basit ve soylu inancı onda da vardı; belki de bundan ötürü, yaptığı yüz resimlerinde, en parlak yeteneklerin bile erişemediği derin bir anlam bulunurdu. Çalışmasında gösterdiği sebat ve çizdiği yoldan ayrılmayışı sonucunda ona cahil ve evde yetişmiş diye hücum edenlerin bile saygısını kazanmayı başardı.

Ona hiç durmaksızın kiliseler için siparişler geliyor ve işi, aralıksız sürüyordu. Bir seferinde yaptığı resimlerden biri onu çok uğraştırmıştı. Bu resmin konusunu şimdi pek hatırlamıyorum, ama tabloda bir de iblisin bulunması gerekiyordu. Babam şeytanı ne biçim, nasıl betimlemesi gerektiğini uzun uzun düşündü. Şeytanın yüzünde, insanları sıkan, onlara ağırlık veren her şeyi canlandırmak istiyordu. Bu düşünceleri arasında bazen hatırına gizemli tefeci gelir ve kendi kendine elinde olmayarak, 'İşte şeytan için model olabilecek adam!' diye düşünürdü.

Bir gün atölyesinde çalışırken kapısının çalınarak odasına o korkunç tefecinin girdiğini görünce babamın ne kadar şaşırdığını artık siz anlayın. Babam elinde olmayarak içinden gelen ve bütün bedenini kaplayan bir titreme duymuş.

Tefeci hiçbir teklife tekellüfe gerek görmeden:

'Sen ressam mısın?' diye sormuş.

Babam biraz şaşırmış bir halde,

'Evet, ressamım,' diye cevap verip, bundan sonra ne olacağını merakla beklemeye başlamış.

'Çok iyi. Şu halde benim bir portremi yap. Ben belki de yakında öleceğim. Benim çocuklarım yok, ama ben hiç ölmek istemiyorum, yaşamak istiyorum. Sen tamamıyla canlı imişim gibi bir portremi yapabilir misin?'

Babam, 'Bundan ötesi can sağlığı, şeytan kendi ayağıyla resmini yaptırmaya geldi' diye düşünüp söz vermiş. Fiyat ve zaman konusunda anlaşmışlar. Babam hemen ertesi gün paletini, fırçasını aldığı gibi tefecinin evine gitmiş.

Yüksek duvarlı bir avlu, köpekler, demir kapılar, sürgüler, kemerli pencereler, tuhaf birtakım halılarla örtülü sandıklar ve hepsinin ötesinde, kımıldamadan karşısında oturan garip ev sahibi... Özetle bütün bunlar babamın üzerinde çok tuhaf bir izlenim bırakmış. Pencerelerin alt tarafları, âdeta mahsus yapılmış gibi, o tarzda örtülüymüş ki, ancak üst kısımlarından ışık verebiliyorlarmış. Babam bu güzel ışığın âdeta kaybolacağından korkarak, kendi kendine:

'Vay canına! Yüzü ne kadar da güzel aydınlandı,' diye söylenmiş ve büyük bir tutkuyla resmi yapmaya başlamış. Kendi kendine tekrarlıyormuş:

'Ne güçlülük! Şimdi gördüğümün hiç olmazsa yarısını tuval üzerine yansıtabilirsem, bu benim yaptığım bütün evliya ve melek resimlerini bastıracak; onlar bunun karşısında pek sönük kalacak. Ne şeytani bir güç! Aslına

biraz olsun sadık kalabilirsem herif âdeta, nerede ise, tuvalden dışarı fırlayacak...'

Artan bir tutkuyla, 'Ne olağanüstü çizgiler!' diye tekrar ediyor ve bu çizgilerden bazılarının tuval üzerine nasıl aktarıldığını görüyormuş. Ama bu çizgilere yaklaştığı oranda ruhunda, niteliğini kendisinin de anlamadığı bir sıkıntı, bir ağırlık duyuyormuş.

Babam, her şeye rağmen en göze görünmez çizgi ve anlamları bile harfi harfine tespit etmeyi kendisine iş edinmiş. Her şeyden önce gözleri belirtmeye uğraşmış. Bu gözlerde öyle bir kudret varmış ki, bu gözleri asıllarında göründükleri gibi tespit etmeyi düşünmek bile bir budalalıkmış. Ama ne olursa olsun o, bunlardaki en ince, en göze görünmez bir çizgiyi, bir nüansı bile yakalamaya, bu gözlerin gizine ermeye karar vermiş. Gelgelelim fırçasıyla bu gözlerin gizini deşmeye başladıkça, ruhunda garip bir tiksinti, anlaşılmaz bir ağırlık duyuyor, fırçasını elinden atarak bir süre sonra yeniden işe başlamak zorunda kalıyormuş. Sonunda daha fazla dayanamamış; bu gözlerin ruhuna nüfuz ettiğini, orada anlaşılmaz bir sıkıntı uyandırdığını duyumsamış.

Ertesi ve daha ertesi günler bu sıkıntı daha artmış. Korkmaya başlamış. Elinden fırçasını atarak resme devam edemeyeceğini kesin bir dille söylemiş. Bu sözler üzerine korkunç tefecinin nasıl değiştiğini görmek gerekmiş. Tefeci babamın ayaklarına kapanıp, resmi bitirmesi için yalvarmaya; talihinin ve dünya yüzündeki varlığının bu resme bağlı olduğunu, babamın, fırçasıyla en canlı çizgilerine dokunmuş bulunduğunu; bu çizgileri olduğu gibi resmedebilirse, doğaüstü birtakım güçler

sayesinde yaşamının bu portrede sürebileceğini, bu resim sayesinde asla ölmeyeceğini, dünyada yaşaması gerektiğini söylemeye başlamış. Babam bu sözleri duyunca dehşet içinde kalmış. Bunları o kadar korkunç, o kadar garip bulmuş ki, paletini ve fırçasını atarak var gücüyle odadan kaçmış. Bu düşünceler bütün gün ve bütün gece onu rahatsız etmiş.

Ertesi sabah tefeci portreyi bir kadınla geri gönderdi. Bu kadın onun evinde çalışan biricik insandı. Hizmetçi kadın efendisinin portreyi istemediğini ve bunun için de geri gönderdiğini ve beş para vermeyeceğini söyledi. Aynı günün akşamı babam tefecinin öldüğünü, dinine uygun tören yapılarak gömülmek üzere bulunduğunu öğrendi. Bütün bunlar ona açıklaması olmayan bir tuhaflık gibi göründü. Bu andan itibaren de babamın ahlakında hissedilir derecede bir değişme oldu. Kendisinin de sebebini anlayamadığı bir huzursuzluk, bir üzüntü duymaya başladı. Ve kısa bir zaman sonra kimsenin ondan beklemediği bir harekette bulundu.

Son zamanlarda, babamın öğrencilerinden birinin eserleri resimden anlayanlardan oluşan dar bir grup insanın dikkatini çekmeye başlamıştı. Babam bu öğrencisinde her zaman bir yetenek görüyor, bundan ötürü de ona özel bir sevgi besliyordu. Birdenbire bu öğrencisini kıskanmaya başladı. Ona gösterilen genel ilgi ve hakkında anlatılan şeyler babam için katlanılmaz bir hal aldı. Hele bir de, öğrencisinin yeni yapılan zengin bir kilise için siparişler aldığını duyunca deliye döndü ve 'Ağzı süt kokan bir çocuğun,' dedi, 'böyle bir onuru kazanmasına izin vermeyeceğim. Oğlum; eskileri çamura batırmaya çok erken başladın! Allah'a şükür henüz gücüm yerin-

de, kimin kimi daha önce çamura batıracağını yakında görürüz.'

Bu dürüst, bu namuslu adam o ana kadar nefret ettiği birtakım entrikalara, düzenlere başvurdu. Sonunda, bu resim için bir yarışma açılmasına karar koparttı. Böylelikle başka ressamlar da eserleriyle bu yarışmaya girebileceklerdi. Bunu yaptıktan sonra odasına kapandı, büyük bir hararetle fırçasına sarıldı. Bütün gücünü, bütün varlığını âdeta buna vermek istiyordu, gerçekten de bu onun en güzel eserlerinden biri oldu. Yarışmada birinciliği kazanacağından kimse kuşku duymuyordu. Tablolar sergilendi. Bütün öteki eserler babamınkinin yanında gündüz yanında gece gibi sönük kaldı.

Ansızın üyelerden biri –yanılmıyorsam bir kilise mensubu– herkesi şaşırtan bir itirazda bulundu, 'Ressamın tablosu gerçekten de yetenek dolu' dedi. 'Ama resimlerin yüzlerinde kutsallık yok. Tersine, âdeta ressamın elini gizli birtakım güçler yönetmiş gibi, gözlerde şeytanşı bir şeyler var.'

Herkes resme baktı. Söylenen sözlerin doğruluğuna inanmamak mümkün değildi. Babam bu can sıkıcı itirazın doğru olup olmadığını anlamak için resme doğru atıldı ve hemen hemen bütün yüzlere tefecinin gözlerini resmetmiş olduğunu dehşetle gördü. Bu gözler öyle mahvedici şeytani bir bakışla bakıyordu ki, babam elinde olmayarak titredi. Tablosu reddedildi. Üstelik yarışmayı öğrencisinin kazandığını öğrenince öfkesi anlatılmayacak bir hal aldı.

Ne müthiş bir öfke içinde eve döndüğünü anlatmak mümkün değildir. Annemi az daha dövecekti, çocukları kovdu, fırçalarını, sehpasını kırdı. Tefecinin duvardaki

resmini aşağı indirdi, bir bıçak istedi, resmi parça parça doğrayıp yakmak niyetiyle şöminede bir ateş yakmalarını emretti. Bu hareketi sırasında içeriye, kendisi gibi ressam olan bir dostu girdi. Bu, neşeli, halinden hep memnun, hiçbir büyük emeli olmayan, bütün işlerini neşe ile yapan ve bundan daha büyük bir neşe ile sofraya oturan bir adamdı. Portreye yaklaşarak: 'Ne yapıyorsun,' dedi? 'Yoksa yakmaya mı hazırlanıyorsun? Rica ederim, bu senin en iyi eserlerinden biridir. Bu, geçenlerde ölen tefecidir; hem bu olağanüstü bir şey. Sen bu eserinle turnayı gözünden vurmuşsun!.. Bu gözler, gerçekte bile şimdi senin tablonda baktıkları kadar canlı bakmamışlardır.'

Babam portreyi şömineye fırlatmak için bir hareket yaparken cevap verdi:

'İşte ben de şimdi bu gözlerin ateşin içinde iken nasıl bakacaklarını görmek istiyorum.'

Dostu onu durdurarak bağırdı:

'Tanrı aşkına dur!.. Bu resmin gözleri seni bu kadar rahatsız ediyorsa, resmi bana ver!'

Babam ilkin direndi. Sonunda razı oldu. Neşeli adam eline geçirdiği şeyden gayet sevinçli bir halde portreyi alarak gitti.

O gittikten sonra babam, birdenbire, kendini daha rahat hissetmeye başladı. Ruhundaki ağırlık da, âdeta, portre ile birlikte defolup gitmişti. İçindeki kötü duygulara, gösterdiği kıskançlığa, karakterindeki apaçık değişikliğe kendisi de şaştı. Yaptığı hareketleri hatırlayınca vicdanı sızladı ve içten gelme bir üzüntü ile: 'Bu bana Tanrı'nın bir cezasıdır,' dedi. 'Tablomun uğradığı hakaret çok yerinde idi. Ben bu tabloyu bir meslektaşımı mahvetmek için hazırlamıştım. Fırçamı yöneten

şey, şeytanca birtakım kıskançlık duyguları idi. Bu şeytanca duyguların tabloya yansıması kadar doğal bir şey olamaz!'

Hemen eski öğrencisini bulmaya gitti. Onu sıkı sıkı kucakladı. Kendisinden af diledi. Ona karşı yaptığı hatayı elinden geldiği kadar düzeltmeye çalıştı. Yine eskisi gibi sessizce çalışmaya başladı. Ama dalgınlığı artmıştı. Eskisinden çok dua ediyor, uzun zaman sessiz duruyor, insanlara o kadar sert davranmıyordu. Karakterindeki o dışarıdan görünen sertlik de âdeta yumuşamaya başladı.

Kısa bir zaman sonra gelişen yeni bir olay onu daha da sarstı. Kendisinden portreyi alan arkadaşıyla uzun zamandır görüşmemişti. Onu ziyaret etmeye hazırlanırken birdenbire arkadaşı odasına girdi. Kısa birkaç hoşbeşten sonra arkadaşı ona:

'Azizim,' dedi, 'tevekkeli sen portreyi yakmak istememişsin!.. Allah onun belasını versin! Bu portrede acayip birtakım şeyler var. Ben cinlere, perilere inanmam ama sen ne söylersen söyle, bu portrede iyi saatte olsunlar var.'

Babam:

'Nasıl?' diye sordu.

'Bak nasıl. Bu portreyi odama astım asalı, beni öyle bir sıkıntı bastı ki... Âdeta birisini boğazlamak istiyordum. Uykusuzluk nedir bilmezdim. Oysa şimdi yalnız uykusuzluk çekmiyorum; üstelik öyle düşler görüyorum ki... Bunların bir düş mü, yoksa başka bir şey mi olduğunu ben de kestiremiyorum. Âdeta insanı gulyabaniler boğuyor; melun ihtiyar boyuna gözlerimin önüne geliyordu. Özetle, halimi sana anlatacak bir durumda değilim. Böyle bir şey hiç başıma gelmemişti. O günlerde bir

aptal gibi sokaklarda dolaştım. Sürekli bir korku içinde, hep kötü bir şeyler bekliyor gibi idim. Âdeta yanımda bir casus varmış gibi kimseye neşeli ve içten bir laf söyleyemez oldum. Ama tabloyu, onu benden isteyen yeğenime verdikten sonra âdeta sırtımdan ağır bir yük kalkmış gibi oldu. Birdenbire, şimdi gördüğün neşeli halimi aldığımı fark ettim. Azizim, sen bu resimle bir şeytan yaptın galiba!'

Babam bu hikâyeyi derin bir dikkatle dinledikten sonra sordu:

'Portre şimdi yeğeninde mi?'

'Hangi yeğenimde canım? O da dayanamadı. Herhalde tefecinin ruhu bu portreye yerleşmiş olacak. Herif çerçeveden fırlıyor, odada geziniyormuş. Yeğenimin anlattıkları ise akıl alacak şeyler değil. Bir bölümü benim de başıma gelmemiş olsaydı, yeğenime delirmiş diyecektim. Yeğenim onu bir tablo meraklısına satmış. Ama bu adam da portreye dayanamamış, başka birisine satarak elinden çıkarmış.'

Bu hikâye babamın üzerinde çok güçlü bir etki yaptı. Derin derin düşünceye daldı. Kendini melankoliye kaptırdı. Sonunda, fırçasının şeytana alet olduğunu, tefecinin ruhunun bir bölümünün nasılsa, gerçekten de, portreye geçtiğine ve şimdi insanlara yaptığı şeytansı telkinlerle ürküttüğüne, ressamları baştan çıkardığına, onlarda korkunç birtakım kıskançlık duyguları uyandırdığına inandı. Bundan sonra gerçekleşen üç felaketi; karısının, kızının ve küçük oğlunun ani ölümlerini kendisine Tanrı'nın verdiği bir ceza saydı. Kesin olarak bu yaşayıştan ayrılmaya karar verdi. Dokuz yaşımı bitirir bitirmez beni güzel sanatlar akademisine verdi. Bütün

borçlarını ödeyerek herkesten uzak bir köşeye çekildi. Kısa bir süre sonra da bir manastıra girerek papaz oldu.

Perhiz dolu yaşayışı tüm manastır kurallarına kayıtsız koşulsuz boyun eğişi bütün manastır halkını hayrete düşürdü. Manastırın başpapazı onun fırçasındaki sanatı öğrenince, kilisenin baş tasvirini yapmasını istedi. Ama alçakgönüllü kardeş, kesinlikle bunu reddetti; fırçayı eline almaya layık olmadığını çünkü onu kirletmiş olduğunu, böyle bir işe başlamak hakkını kazanmak için büyük çilelerle, büyük fedakârlıklarla ruhunu temizlemek zorunda olduğunu söyledi. Onu zorlamak istemediler.

Babam, elinden geldiği kadar, manastır yaşantısının zaten ağır olan koşullarını daha da ağırlaştırmaya çalışıyordu. Derken, bu yaşam biçimi de ona az gelmeye, yeter derecede sert görünmemeye başladı. Başpapazın duasını aldıktan sonra büsbütün yalnız kalmak için kırlara çekildi. Orada kendisine ağaç dallarından bir kulübe yaptı. Çiğ kök yemekle yetindi. Taşları bir yerden başka yere sırtında taşıdı durdu. Güneşin doğuşundan batışına kadar elleri göğe doğru kaldırılmış bir halde, hiç durmadan dualar okuyarak, aynı yerde durdu. Özetle, görünüşe göre, azizlerin yaşamlarında bile eşine zor rastlanan, mümkün olan bütün sabır derecelerini ve erişilmemiş özverileri arıyordu. Bu suretle, bir yandan uzun yıllar bedenini çürütürken, öteki yandan tapınmanın can verici gücüyle bedenini destekledi.

Derken, günün birinde manastıra geldi ve kesin bir sesle başpapaza:

'Ben hazırım,' dedi. 'Tanrı'nın izniyle eserimi yapacağım.'

Seçtiği konu İsa'nın doğuşu idi. Hücresinden hiç çıkmadan ancak kuru ekmekle yetinerek ve durmadan dua ederek bütün bir yıl bu eser üzerinde çalıştı. Bir yıl sonunda resim hazırdı. Bu, gerçekten de bir fırça harikası idi. Şunu da söylemek gerekir ki, ne manastırdaki papazların, ne de başpapazın resim hakkında bilgisi yoktu, ama buna rağmen hepsi de resimdeki olağanüstü kutsallığa hayran kalmışlardı. Yeni doğan çocuğunun üzerine eğilmiş kutsal bakirenin yüzündeki yüce alçakgönüllülük ve tatlılık; Tanrısal çocuğun âdeta daha şimdiden geleceği gören gözlerindeki derin zekâ; bu Tanrısal mucize karşısında şaşırmış ve çocuğun ayaklarına kapanmış olan kralların görkemli dinginliği ve bütün tabloyu kaplayan anlatılması güç kutsal bir sessizlik... Özetle bütün bunlar öyle bir uyumla ve öyle güçlü bir güzellikle gösterilmişlerdi ki, herkesin üzerinde büyüleyici bir etki yaptı. Bütün papazlar bu yeni kutsal resim karşısında diz çöktüler. Sevimli başpapazın ağzından şu kelimeler döküldü:

'Hayır, insan yalnız insana özgü bir sanat gücüyle böyle bir tablo yaratamaz; kutsal ve yüce bir güç senin fırçana yol gösterdi, Tanrı'nın kutsallığı senin eserini süsledi.'

Ben bu sıralarda akademideki öğrenimimi bitirmiş, altın bir madalya kazanmış, ayrıca, yirmi yaşındaki bir ressam için en iyi düş olan İtalya gezisi gibi sevinçli bir emele kavuşmuştum. Artık benim için, sadece, on iki yıldan beri yüzünü görmediğim babamla vedalaşmak kalmıştı... İtiraf ederim ki, onun yüzünü bile çoktan unutmuştum. Yaşamının kutsal ağırlığını birçok kez duymuştum... Kendi hücresinden ve dualarından başka

her şeye yabancı, sonsuz perhiz ve çilelerden kurumuş, çürümüş bir münzevinin acıklı görüntüsüyle karşılaşacağımı sanıyordum ben... Oysa karşımda son derece güzel, hemen hemen Tanrısal bir ihtiyar gördüğüm zaman hayretler içinde kaldım. Yüzünde çektiği acıdan eser bile yoktu; yüz çizgileri Tanrısal bir neşe ile nur gibi parlıyordu. Kar gibi beyaz sakalı, aynı renkte ince ve hemen tüy gibi hafif saçları omuzlarına, siyah cübbesinin kıvrımları üzerine güzel bir biçimde yayılıyor ve gösterişsiz manastır elbisesini bağlayan kuşağına kadar dökülüyorlardı. Ama beni hepsinden çok şaşırtan şey, güzel sanatlar üzerine ağzından işittiğim kelimeler, düşünceler oldu. İtiraf ederim ki, bu sözleri uzun süre ruhumda ve belleğimde saklayacağım. Bütün meslektaşlarımın da aynı şeyi yapmalarını dilerim.

Hayır duasını almak için yanına gittiğim zaman bana,

'Seni bekliyordum oğlum,' dedi. 'Bugünden itibaren önünde bir yaşam yolu açılıyor. Bu yol temizdir, bu yoldan ayrılma. Yeteneklisin; yetenek Tanrı'nın en değerli armağanıdır; onu boşa harcama. Gördüğün her şeyi incele ve öğren! Her şeyi fırçanla göster, ama her şeyden çok, özellikle de yaradılışın yüce gizine ermeye çalış. Bu gize eren kimse, bahtiyardır. Bu gize erenler için doğada kötü hiçbir şey yoktur. Yaratıcı bir sanatçı en kötü konularda da, yüce konularda olduğu kadar, büyüktür. Adi ve aşağılık olan bir konu onun elinde aşağılık olmaktan çıkar; çünkü yaratıcı sanatçının güzel ruhu görünmez bir biçimde bunun içine işler ve bu konu yüce bir anlam kazanır. Zira bu konu ressamın ruh süzgecinden geçmiştir. İnsan için sanat Tanrısal ve göksel bir cennet

demektir. Sırfbundan ötürü sanat her şeyden üstün olan biricik şeydir. Görkemli bir sessizlik her türlü dünya heyecanından; yaratmak, yıkmaktan ne kadar yüksektir! Bir melek yalnız saydam ruhunun temiz masumluğu ile bile şeytansı ihtiras ve gururun bütün sayısız güçlerinden ne kadar yüksektir! Yüksek bir sanat eseri dünyada var olan her şeyden ne kadar yüksektir! Her şeyini ona feda et ve onu bütün tutkunla, ama dünya hazları ile dolu bir tutkuyla değil, dingin bir göksel tutkuyla sev! Bu olmadan insan yerden yükselemez; huzur ve rahatın o olağanüstü ezgilerini başkalarına da duyuramaz. Zira bir yüksek sanat eseri dünyadaki insanların huzur ve dinginliğe kavuşmaları için yere iner. Güzel bir resim, ruhu başkaldırıya yöneltmez. Tersine uyumlu bir tapınmayla hep Tanrı'ya yöneltir. Ama bazı dakikalar, kapkara dakikalar vardır ki...'

Babam durdu. Parlak yüzünün birdenbire karardığını fark ettim. Sanki onu ansızın bir bulut sarmış gibiydi.

'Başımdan geçen bir olay var,' diye sözünü sürdürdü. 'Resmini yaptığım o garip yaratığın neyin nesi olduğunu bugüne kadar hâlâ anlayamadım. Bu, kesinlikle, bir çeşit şeytansı varlıktı. Âlemin, şeytanın varlığını inkâr ettiğini bilirim. Bunun için de ondan söz etmeyeceğim. Ama şunu söylemeliyim ki, ben o yaratığın resmini nefretle yapmıştım. Bunu yaparken de işime karşı en küçük bir sevgi bile duymadım; kendimi zorlayarak ve her şeyi boğarak doğaya bağlı kalmak istedim. Bu bir sanat eseri değildi. Ona bakanlar, bunun içindir ki, bir huzursuzluk ve bir korku duyuyorlardı. Bu duygular hiç de sanat duyguları değildi. Çünkü bir sanat eseri korkulu anlarda bile huzur aşılar. Bana anlattık-

larına göre bu portre elden ele dolaşıyor, her yana ezici ve korkunç izlenimler saçıyormuş; sanatçıda kıskançlık ve meslektaşlarına karşı korkunç bir nefret doğuruyor, ona, zulüm ve işkence yapmak için canice duygular aşılıyormuş. Tanrı seni bu gibi tutkulardan korusun! Bunlardan korkunç hiçbir şey yoktur. Zulüm ve işkencenin bütün acılarını tatmak herhangi birine en küçük bir işkencede bulunmaktan daha iyidir. Ruhunun saflığını koru. Kendisinde yetenek bulunan kimse, ruhça herkesten temiz olmalıdır. Başkalarının bütün kusurlarına göz yumulduğu halde bunun kusurlarına yumulmaz. Şık bir bayramlık giysi ile sokağa çıkan bir adamın giysisi, yoldan geçen bir arabanın tekerleğinden sıçrayan bir çamurla kirlendiği zaman herkes parmakla o adamı gösterir; onun kirliliğinden söz eder. Oysa aynı insanlar gündelik giysilerini giymiş kimselerin üzerindeki lekelerin farkında bile olmazlar. Çünkü gündelik giysilerin üstündeki lekeler görünmez.'

Babam beni kutsadı ve kucakladı. Ömrümde böylesine soylu bir heyecan duymamıştım. Bir evlat duygusundan çok, ululuk karşısında duyulan cinsten bir saygıyla boynuna sarıldım. Ve dağınık ak saçlarından öptüm. Gözlerinde yaşlar parladı. Artık ayrılmak üzereyken:

'Bir ricam var,' dedi, 'onu yap. Sana sözünü ettiğim portreye belki günün birinde bir yerde rastlarsın. Onu hemen olağanüstü gözlerinden ve doğal olmayan bakışlarından tanıyacaksın. Neye mal olursa olsun onu yok et!'

Babamın bu ricasını yerine getirmeye yeminle söz verdiğimi siz de tahmin edersiniz. Babamın yaptığı portreye hiç olmazsa biraz olsun benzeyen bir resme on

beş yıldan beri rastlamak nasip olmadı. Derken birdenbire bu açık artırma salonunda..."

Ressam henüz sözünü bitirmeden portreye bir kez daha bakmak için başını duvara çevirdi. Kendisini dinleyen halk da gözleriyle duvardaki olağanüstü portreyi arayarak bir anda aynı hareketi yaptı. Ama portrenin artık orada bulunmadığını büyük bir şaşkınlıkla gördüler. Kalabalıktan boğuk bir mırıltı yükseldi. Arkasından da açıkça: "Çalınmış!" kelimeleri duyuldu. Hikâyenin çekiciliğine kapılan halkın boş bulunmasından yararlanan birisi portreyi aşırmıştı. Oradakiler uzun süre şaşkınlıktan kurtulamadılar. Bu olağanüstü gözleri gerçekten de görüp görmedikleri konusunda kuşkuluydular. Yoksa bu, acayip resimlere uzun süre bakmaktan ileri gelen, gözlerine görünen bir anlık bir sanrı mıydı?

Bir derebeyi çocuğu olarak, Dikanka dolaylarındaki bir çiftlikte geçirdiği çocukluk yılları boyunca kulağına çalınan halk şiiri ve türküleriyle, masal, söylence ve öyküleriyle beslenen Gogol, Kazak atalarının aşkları ve efsanelerini dinleyerek büyüdü.

Rus gerçekçiliğinin kurucularından olan Gogol'e saygınlık kazandıran ilk eserleri Ukrayna'daki bu çiftlik yaşantısına dair anlatılardır. Bunların en ünlülerinden ikisi, *Mayıs Gecesi* ve *Portre*'dir.

Mayıs Gecesi'nde Levko ve Galya'nın aşkını köy yaşantısının içinde, usta işi doğa tasvirleriyle anlatan Gogol, *Portre* adlı öyküsünde, gizemli bir portrenin, insanların hırslarını birer enstrüman gibi kullanarak yaşantılarını nasıl cehenneme çevirdiğini anlatıyor.

Portre, Gary Shteyngart'ın "Shylock on the Neva" öyküsüne, *Mayıs Gecesi* de Nikolay Rimski-Korsakov'un aynı adlı operasına esin kaynağı olmuştur.

Edebiyatseverler için, Hasan Âli Ediz'in güzel Türkçesiyle...

"Ün, onu hak etmeyip de çalana zevk veremez; o ancak onu hak edende sürekli bir etki uyandırır... Çartkov'un bütün duygu ve isteklerinin paraya yönelişi bundan ötürüdür. Altın onun tutkusu, ideali, korkusu, zevki, amacı olmuştu... Sandıklarda banknot desteleri büyüyor, kaderine böyle korkunç bir ödül düşen her insan gibi o da altından başka her şeye ilgisiz, sıkıcı ve gizemli bir insan halini alıyordu." **Portre'den**

yordam edebiyat

YordamEdebiyat
YordamEdebiyat
YordamKitap

8 TL. KDV'den muaftır

ISBN 978-605-172-397-6